

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Кафедра психології та соціальних наук

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ПРОЕКТИВНІ МЕТОДИКИ В ПСИХОЛОГІЇ ТА ГЕНДЕРНА ПСИХОЛОГІЯ**

Для спеціальності: 053 «Психологія»

Автор:
доктор психологічних наук,
Савенкова І.І.

Затверджено на засіданні кафедри психології
Протокол від «02» вересня 2020 року № 2

Зміст навчально-методичного комплексу

1. Титульна сторінка.
2. Зміст НМК.
3. Витяги з ОКХ, ОПП спеціальності.
4. Навчальна програма дисципліни.
5. Робоча програма навчальної дисципліни.
6. Тести
7. Методичні рекомендації та розробки до практичних занять.
8. Методичні матеріали, що забезпечують самостійну роботу студентів.
9. Конспект лекцій з дисципліни.
10. Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять.

Витяг із ОПП

Мета курсу «Проективні методики в психології та гендерна психологія»:
ознайомити студентів із напрямками психологічної проективної діагностики та особливостями організації психологічної допомоги особам із психічними розладами; методами і прийомами, необхідними для вирішення практичних завдань психологічної психодіагностичної роботи; сприяти розвитку особистісних та професійних якостей майбутніх практичних психологів, їхньої подальшої самоосвіти.

Завдання курсу «Проективні методики в психології та гендерна психологія»:

- опанувати фундаментальні теоретичні засади проективної психодіагностичної психології;
- сформувані уявлення про місце проективних методик в контексті інших психологічних дисциплін, про зв'язок з іншими суміжними дисциплінами;
- ознайомити студентів із основними поняттями проективної психодіагностичної роботи;
- ознайомити студентів із загальнопсихологічними фундаментальними проблемами, вирішуваними проективними методиками в психології;
- сформувані уявлення про класифікацію проективних методик;
- ознайомити студентів із основними принципами і методами проективних методик;
- сформувані уявлення про методологічні засади та про технологію психологічного супроводу за допомогою проективних методик.

Витяг із ОКХ

У результаті вивчення дисципліни студенти оволодівають такими компетентностями:

Загальнопредметні:

1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
5. Здатність бути критичним і самокритичним.
6. Здатність приймати обґрунтовані рішення.
7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
8. Навички міжособистісної взаємодії.
9. Здатність працювати в команді.
10. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Фахові:

1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології.
2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ.
3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.
4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел.
5. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.
6. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження.
7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.
8. Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову).
9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу відповідно до запиту.
11. Здатність дотримуватися норм професійної етики.
12. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Кафедра психології та соціальних наук

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ О.А. Кузнецова

28 серпня 2020 р.

**ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ПРОЕКТИВНІ МЕТОДИКИ В ПСИХОЛОГІЇ**

Ступінь бакалавра

Спеціальність 053 Психологія

Освітньо-професійна програма Психологія

Миколаїв 2020

Програму розроблено та внесено: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Савенкова І.І., доктор психол. наук, завідувач кафедри психології та соціальних наук.

РЕЦЕНЗЕНТ: завідувач кафедри практичної психології, доктор психологічних наук, професор Лозова Ольга Володимирівна

Програму схвалено на засіданні кафедри психології та соціальних наук

Протокол від «28» серпня 2020 р. № 1

Завідувач кафедри психології та соціальних наук _____ (Савенкова І. І.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією факультету педагогіки та психології

Протокол від «28» серпня 2020 р. № 1

Голова навчально-методичної комісії _____ (Чугуєва І.Є.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією університету

Протокол від «28» серпня 2020 року № 1

Голова навчально-методичної комісії університету _____ (Кузнецова О.А.)

Анотація

Даний курс акцентує увагу на поглибленому вивченні характеристик проєктивних методик; основних принципів інтерпретації проєктивних методик; основних концепцій теоретичного обґрунтування проєктивних методик. Курс дає студентами психологічних знань про проєктивні психологічні методи та їх застосування для дослідження особистості.

Ключові слова

Проєктивні методики, проєкція, інтерпретація, конструктивні методики, катартичні методики.

Annotation

This course focuses on in-depth study of the characteristics of projective techniques; basic principles of interpretation of projective methods; basic concepts of theoretical substantiation of projective methods. The course provides students with psychological knowledge about projective psychological methods and their application to the study of personality.

Keywords

Projective methods, projection, interpretation, constructive methods, cathartic methods.

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Проективні методики в психології» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 053 Психологія за освітньо-професійною програмою Психологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: психологічні особливості використання проективних методик як інструменту психодіагностики та психокорекції у практичній діяльності дитячого психотерапевта.

Міждисциплінарні зв'язки: загальна психологія, вікова психологія, соціальна психологія, експериментальна психологія, психодіагностика, клінічна психологія, патопсихологія, психологія сім'ї, психологія спілкування, психологія аномального розвитку, психофізіологія, диференціальна психологія.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни та очікувані результати

1.1. Мета: засвоєння студентами психологічних знань про проективні психологічні методи та їх застосування для дослідження особистості.

1.2. Основними **завданнями** вивчення дисципліни є:

1. Дати загальну характеристику проективним методам;
2. Ознайомити з основними принципами інтерпретації проективних методик;
3. Дати загальну характеристику основних концепцій теоретичного обґрунтування проективних методик.

Програмні результати навчання:

ПРН 1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання.

ПРН 2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань.

ПРН 5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проективні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги.

ПРН 6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження.

ПРН 9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання.

ПРН 16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

ЗК 1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 6. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК 11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

II. Фахові:

ФК 1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології.

ФК 3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.

ФК 5. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.

ФК 6. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження.

ФК 7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.

ФК 8. Здатність організувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову).

ФК 9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу відповідно до запиту.

ФК 11. Здатність дотримуватися норм професійної етики.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

Тема 1. Вступ до проективної психології. Поняття проективна методика. Історія розвитку проективного методу. Застосування малюнкових методів у діагностиці та психотерапії.

Тема 2. Проекція як психологічний феномен та принцип дослідження. Поняття проекції. Проекція як психологічний феномен. Види проекцій.

Тема 3. Теоретичне обґрунтування проективного підходу в діагностиці особистості. Розвиток проективного методу в психоаналізі та гештальт-психології. Поняття феномену перцептивного захисту. Проекція у межах діяльнісного підходу. Проективні методики у біхевіоризмі.

Тема 4. Загальна характеристика основних проективних методик. Загальні ознаки проективних методик. Класифікація проективних методик за Л. Франком. Недоліки проективних методик (за А. Анастасі). Техніка застосування проективних методик.

Тема 5. Аддитивні проективні методики. Методика «Незакінченні речення». Методика «Незакінченні розповіді». Методика «Казки Луїзи Дюсс». Асоціативний тест К. Юнга. Тест егоцентричних асоціацій (ТЕА).

Тема 6. Інтерпретативні проективні методики. Дитячий апперцептивний тест (САТ). «Блекі». Тест руки Венгера. Тест фрустрації Розенцвейга (дитячий варіант). Мій клас. Методика Рене Жилия.

Тема 7. Конструктивні та катартичні проективні методики. Тест Роршаха. «Тест Світу». «Q-класифікація». Психодрама Дж. Морено. «В гостях у казки».

Тема 8. Імпресивні проективні методики.

Тема 9. Експресивні проективні методики. Методики: «Неіснуюча тварина», «Дім. Дерево. Людина», «Людина під дощем», «Малюнок сім'ї», «малюнок людини», Графічний тест Вартегга, Піктограма, Конструктивний малюнок людини з геометричних фігур.

3. Рекомендована література

Базова

1. Беллак Л. Проективная психология : [учебное пособие] / Л. Беллак, Л.Э. Абт, Г.У. Оллпорт. – М. : Эксмо-Пресс, 2016. – 528 с.
2. Бернс Р.С. Кинетический рисунок семи : [введение в понимание детей через кинетические рисунки] / Р.С. Бернс, С.Х. Кауфман // Пер. с англ. Изд-во «Смысл». – М. : Смысл, 2017. – 146 с.
3. Венгер А. Л. Психологические рисуночные тесты : [иллюстрированное руководство] / А. Л. Венгер. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2015 – 159 с.
4. Маховер К. Проективный рисунок человека : [методика клинической диагностики личности] / К. Маховер. – М.: Смысл, 2016. – 158 с.
5. Остер Дж. Рисунок в психотерапии : [учебное пособие] / Дж. Остер, П. Гоулд. – М. : Издательство: Информационный центр психологической культуры, 2015 – 184 с.
6. [Полуянов Ю. А.](#) Диагностика общего и художественного развития детей по их рисункам : [пособие для школьных психологов] / [Ю. А. Полуянов](#). – Москва; Рига : Эксперимент, 2016. – 160 с.
7. Романова Е.С. Графические методы в практической психологии : [Учеб. пособие для студентов] / Е.С. Романова, О.Ф. Потемкина. – СПб.: Речь; М.: Сфера, 2018. – 125 с.
8. Хоментаскас Г.Т. Использование детского рисунка для исследования внутрисемейных отношений // Вопросы психологии. – 2016. – № 1. – С.165 – 171.

9. Шапарь В.Б. Практическая психология : [Проективные методики] / В.Б. Шапарь, О.В. Шапарь. – Ростов н/Д : Феникс, 2016. – 480 с.

Допоміжна

1. Бурлачук Л.Ф. Введение в проективную психологию : [учебное пособие] / Л.Ф. Бурлачук. – Киев : Ника-Центр, 2017. – 128 с.
2. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика : [Учебник для вузов] / Бурлачук Л.Ф. – СПб. : Питер, 2016. – 351с.
3. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психологической диагностике : [словарь] / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. – Киев : Наук. думка, 2017. – 200 с.
4. [Венгер А. Л.](#) На что жалуетесь? : [выявление и коррекция неблагоприятных вариантов развития личности детей и подростков] / [А. Л. Венгер](#). – Рига : Эксперимент, 2015. – 184 с.
5. Мухина В. С. Изобразительная деятельность ребенка как форма усвоения социального опыта:[Текст] / В.С. Мухина. – М.: Педагогика, 2015. – 240с.
6. Олексюк В. Психомалюнок як засіб дослідження світоглядних уявлень дітей молодшого шкільного віку [Текст] / В. Олексюк. – // Практична психологія та соціальна робота. – 2017 – №8. – С. 69–75.
7. Соколова Е.Т. Проективные методы исследования личности : [учебное пособие] / Е. Т. Соколова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2017. – 176 с.
8. [Степанов С.С.](#) Диагностика интеллекта методом рисуночного теста : [учебное пособие] / [С.С. Степанов](#). – Издание 3-е, исправленное. – Москва : Академия, 2018. – 96 с.

Інформаційні ресурси

1. <http://Olib.com/human/psychologija/11/teoriya-praktika-grupovoi-psihekorekcii-yacenko.html>
2. <http://www.psyh.kiev.ua>

Форма підсумкового контролю успішності навчання: кредитна система, залік.

4. **Засоби діагностики успішності навчання:** контрольна робота (КР), поточне опитування, тестування, ІНДЗ.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Факультет педагогіки та психології
Кафедра психології та соціальних наук

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор із науково-педагогічної роботи

_____ О.А. Кузнецова

28 серпня 2020 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПРОЕКТИВНІ МЕТОДИКИ В ПСИХОЛОГІЇ

Ступінь бакалавра

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

спеціальність 053 Психологія

Освітньо-професійна програма Психологія

2020-2021 навчальний рік

Розробники: Савенкова І.І., доктор психол. наук, завідувач кафедри психології та соціальних наук _____ (Савенкова І. І.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри психології та соціальних наук
Протокол № 1 від «28» серпня 2020 р.

Завідувач кафедри _____ (Савенкова І. І.)
«28» серпня 2020 р.

Анотація

Даний курс акцентує увагу на поглибленому вивченні характеристик проєктивних методик; основних принципів інтерпретації проєктивних методик; основних концепцій теоретичного обґрунтування проєктивних методик. Курс дає студентами психологічних знань про проєктивні психологічні методи та їх застосування для дослідження особистості.

Ключові слова

Проєктивні методики, проєкція, інтерпретація, конструктивні методики, катартичні методики.

Annotation

This course focuses on in-depth study of the characteristics of projective techniques; basic principles of interpretation of projective methods; basic concepts of theoretical substantiation of projective methods. The course provides students with psychological knowledge about projective psychological methods and their application to the study of personality.

Keywords

Projective methods, projection, interpretation, constructive methods, cathartic methods.

5. Опис навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Найменування показників	Галузь знань, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 6	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки	Нормативна	
Індивідуальне науково-дослідне завдання – «Проведення психологічного дослідження особистості з використанням проєктивних методик».	Спеціальність: Психологія	<i>Рік підготовки:</i>	
		3-й	
Загальна кількість годин - 180		<i>Семестр</i>	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента - 1	Ступінь: бакалавра	5, 6	
		<i>Лекції</i>	
		16 год	
		<i>Практичні, семінарські</i>	
		44 год.	
		<i>Лабораторні</i>	
		-	
<i>Самостійна робота</i>			
120 год.			
http://moodle.mdu.edu.ua/my/		<i>Вид контролю:</i> залік	

Мова навчання – українська.

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 60 год. – аудиторні заняття, 120 год. – самостійна робота. (30% / 70%)

Заочна форма навчання

Найменування показників	Галузь знань, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>заочна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 6	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки	Нормативна	
Індивідуальне науково-дослідне завдання – «Проведення психологічного дослідження особистості з використанням проєктивних методик».	Спеціальність: Психологія	Рік підготовки:	
		3-й	
Загальна кількість годин - 180		Семестр	
		5, 6	
http://moodle.mdu.edu.ua/my/	Ступінь: бакалавра	Лекції	
		8 год	
		Практичні, семінарські	
		12 год.	
		Лабораторні	
		-	
		Самостійна робота	
160 год.			
		Вид контролю: залік	

Мова навчання – українська.

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для заочної форми навчання – 20 год. – аудиторні заняття, 160 год. – самостійна робота. (10% / 90%)

6. Мета, завдання навчальної дисципліни та очікувані результати

Мета курсу: засвоєння студентами психологічних знань про проєктивні психологічні методи та їх застосування для дослідження особистості.

Завдання курсу: дати загальну характеристику проєктивним методам; ознайомити з основними принципами інтерпретації проєктивних методик; дати загальну характеристику основних концепцій теоретичного обґрунтування проєктивних методик.

Передумови для вивчення дисципліни: загальна психологія, вікова психологія, психодіагностика, психологія тренінгової роботи, нейропсихологія, клінічна психологія, проєктивні методики.

Навчальна дисципліна складається з 6-ти кредитів.

Програмні результати навчання:

ПРН 1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання.

ПРН 2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань.

ПРН 5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги.

ПРН 6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження.

ПРН 9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання.

ПРН 16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

ЗК 1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 6. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК 11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

II. Фахові:

ФК 1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології.

ФК 3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.

ФК 5. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.

ФК 6. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження.

ФК 7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.

ФК 8. Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову).

ФК 9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу відповідно до запиту.

ФК 11. Здатність дотримуватися норм професійної етики.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

Тема 1. Вступ до проективної психології. Поняття проективна методика. Історія розвитку проективного методу. Застосування малюнкових методів у діагностиці та психотерапії.

Тема 2. Проекція як психологічний феномен та принцип дослідження. Поняття проекції. Проекція як психологічний феномен. Види проекцій.

Тема 3. Теоретичне обґрунтування проективного підходу в діагностиці особистості. Розвиток проективного методу в психоаналізі та гештальт-психології. Поняття феномену перцептивного захисту. Проекція у межах діяльнісного підходу. Проективні методики у біхевіоризмі.

Тема 4. Загальна характеристика основних проективних методик. Загальні ознаки проективних методик. Класифікація проективних методик за Л. Франком. Недоліки проективних методик (за А. Анастасі). Техніка застосування проективних методик.

Тема 5. Аддитивні проективні методики. Методика «Незакінченні речення». Методика «Незакінченні розповіді». Методика «Казки Луїзи Дюсс». Асоціативний тест К. Юнга. Тест егоцентричних асоціацій (ТЕА).

Тема 6. Інтерпретативні проективні методики. Дитячий апперцептивний тест (САТ). «Блекі». Тест руки Венгера. Тест фрустрації Розенцвейга (дитячий варіант). Мій клас. Методика Рене Жиля.

Тема 7. Конструктивні та катартичні проективні методики. Тест Роршаха. «Тест Світу». «Q-класифікація». Психодрама Дж. Морено. «В гостях у казки».

Тема 8. Імпресивні проективні методики.

Тема 9. Експресивні проективні методики. Методики: «Неіснуюча тварина», «Дім. Дерево. Людина», «Людина під дощем», «Малюнок сім'ї», «малюнок людини», Графічний тест Вартегга, Піктограма, Конструктивний малюнок людини з геометричних фігур.

7. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Теоретичні основи проективної діагностики.

Тема 1. Вступ до проективної психології. Поняття проективна методика. Історія розвитку проективного методу. Застосування малюнкових методів у діагностиці та психотерапії.

Тема 2. Проекція як психологічний феномен та принцип дослідження. Поняття проекції. Проекція як психологічний феномен. Види проекцій.

Кредит 2. Характеристика проективних підходів.

Тема 3. Теоретичне обґрунтування проективного підходу в діагностиці особистості. Розвиток проективного методу в психоаналізі та гештальт-психології. Поняття феномену перцептивного захисту. Проекція у межах діяльнісного підходу. Проективні методики у біхевіоризмі.

Кредит 3. Характеристика проективних підходів.

Тема 4. Загальна характеристика основних проективних методик. Загальні ознаки проективних методик. Класифікація проективних методик за Л. Франком. Недоліки проективних методик (за А. Анастасі). Техніка застосування проективних методик.

Кредит 4. Практичні аспекти використання проективної діагностики.

Тема 5. Аддитивні проективні методики. Методика «Незакінченні речення». Методика «Незакінченні розповіді». Методика «Казки Луїзи Дюсс». Асоціативний тест К. Юнга. Тест егоцентричних асоціацій (ТЕА).

Тема 6. Інтерпретативні проективні методики. Дитячий апперцептивний тест (САТ). «Блекі». Тест руки Венгера. Тест фрустрації Розенцвейга (дитячий варіант). Мій клас. Методика Рене Жиля.

Кредит 5. Різновиди проективних методик.

Тема 7. Конструктивні та катартичні проективні методики. Тест Роршаха. «Тест Світу». «Q-класифікація». Психодрама Дж. Морено. «В гостях у казки».

Тема 8. Імпресивні проективні методики.

Кредит 6. Психомалюнок як метод роботи практичного психолога.

Тема 9. Експресивні проєктивні методики. Методики: «Неіснуюча тварина», «Дім. Дерево. Людина», «Людина під дощем», «Малюнок сім'ї», «малюнок людини», Графічний тест Вартегга, Піктограма, Конструктивний малюнок людини з геометричних фігур.

8. Структура навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Назви кредитів і тем	Кількість годин					
	Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7
<i>Кредит 1. Теоретичні основи проєктивної діагностики</i>						
Тема 1. Вступ до проєктивної психології.	14	2	4	-	-	8
Тема 2. Проекція як психологічний феномен та принцип дослідження.	14	2	4	-	-	8
Усього:	30	4	8			16
<i>Кредит 2. Характеристика проєктивних підходів</i>						
Тема 3. Теоретичне обґрунтування проєктивного підходу в діагностиці особистості.	30	2	4	-	-	24
Усього:	30	2	4			21
<i>Кредит 3. Характеристика проєктивних підходів</i>						
Тема 4. Загальна характеристика основних проєктивних методик.	30	2	4	-	-	24
Усього:	30	2	4			24
<i>Кредит 4. Практичні аспекти використання проєктивної діагностики.</i>						
Тема 5. Аддитивні проєктивні методики.	14	2	4	-	-	8
Тема 6. Інтерпретативні проєктивні методики.	16	2	6	-	-	8
Усього:	30	4	10			10
<i>Кредит 5. Різновиди проєктивних методик.</i>						
Тема 7. Конструктивні та катартичні проєктивні методики.	14	2	4			8
Тема 8. Імпресивні проєктивні методики.	16		8	-	-	8
Усього:	30	2	10			16
<i>Кредит 6. Психомалюнок як метод роботи практичного психолога.</i>						
Тема 9. Експресивні проєктивні методики.	30	2	6	-	-	22
Усього:	30	2	6			22
Усього годин	180	16	44	-	-	120

Заочна форма навчання

Назви кредитів і тем	Кількість годин					
	Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7
<i>Кредит 1. Теоретичні основи проєктивної діагностики</i>						
Тема 1. Вступ до проєктивної психології.	14	2	2	-	-	10
Тема 2. Проекція як психологічний феномен та принцип дослідження.	16			-	-	16
Усього:	30	2	2			26
<i>Кредит 2. Характеристика проєктивних підходів</i>						
Тема 3. Теоретичне обґрунтування проєктивного підходу в діагностиці особистості.	30	2	2	-	-	26
Усього:	30	2	2			26
<i>Кредит 3. Характеристика проєктивних підходів</i>						
Тема 4. Загальна характеристика основних проєктивних методик.	30	2	2	-	-	26
Усього:	30	2	2			26
<i>Кредит 4. Практичні аспекти використання проєктивної діагностики.</i>						
Тема 5. Аддитивні проєктивні методики.	16		2	-	-	14

Тема 6. Інтерпретативні проєктивні методики.	14			-	-	14
Усього:	30	0	2			28
<i>Кредит 5. Різновиди проєктивних методик.</i>						
Тема 7. Конструктивні та катартичні проєктивні методики.	14	2	2			10
Тема 8. Імпресивні проєктивні методики.	16			-	-	16
Усього:	30	2	2			25
<i>Кредит 6. Психомалюнок як метод роботи практичного психолога.</i>						
Тема 9. Експресивні проєктивні методики.	30		2	-	-	28
Усього:	30	0	2			28
Усього годин	180	8	12	-	-	160

9. Теми лекційних занять Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Теоретичні основи проєктивної діагностики</i>		
1.	Тема 1. Вступ до проєктивної психології.	2
2.	Тема 2. Проекція як психологічний феномен та принцип дослідження.	2
<i>Кредит 2. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
3.	Тема 3. Теоретичне обґрунтування проєктивного підходу в діагностиці особистості.	2
<i>Кредит 3. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
4.	Тема 4. Загальна характеристика основних проєктивних методик.	2
<i>Кредит 4. Практичні аспекти використання проєктивної діагностики.</i>		
5.	Тема 5. Аддитивні проєктивні методики.	2
6.	Тема 6. Інтерпретативні проєктивні методики.	2
<i>Кредит 5. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
7.	Тема 7. Конструктивні та катартичні проєктивні методики.	2
8.	Тема 8. Імпресивні проєктивні методики.	
<i>Кредит 6. Психомалюнок як метод роботи практичного психолога.</i>		
9.	Тема 9. Експресивні проєктивні методики.	2
Разом:		16

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Теоретичні основи проєктивної діагностики</i>		
1.	Тема 1. Вступ до проєктивної психології.	2
2.	Тема 2. Проекція як психологічний феномен та принцип дослідження.	
<i>Кредит 2. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
3.	Тема 3. Теоретичне обґрунтування проєктивного підходу в діагностиці особистості.	2
<i>Кредит 3. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
4.	Тема 4. Загальна характеристика основних проєктивних методик.	2
<i>Кредит 4. Практичні аспекти використання проєктивної діагностики.</i>		
5.	Тема 5. Аддитивні проєктивні методики.	
6.	Тема 6. Інтерпретативні проєктивні методики.	
<i>Кредит 5. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
7.	Тема 7. Конструктивні та катартичні проєктивні методики.	2
8.	Тема 8. Імпресивні проєктивні методики.	
<i>Кредит 6. Психомалюнок як метод роботи практичного психолога.</i>		
9.	Тема 9. Експресивні проєктивні методики.	
Разом:		8

10. Теми практичних занять Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Теоретичні основи проєктивної діагностики</i>		
1.	Тема 1. Вступ до проєктивної психології.	4
2.	Тема 2. Проєкція як психологічний феномен та принцип дослідження.	4
<i>Кредит 2. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
3.	Тема 3. Теоретичне обґрунтування проєктивного підходу в діагностиці особистості.	4
<i>Кредит 3. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
4.	Тема 4. Загальна характеристика основних проєктивних методик.	4
<i>Кредит 4. Практичні аспекти використання проєктивної діагностики.</i>		
5.	Тема 5. Аддитивні проєктивні методики.	4
6.	Тема 6. Інтерпретативні проєктивні методики.	6
<i>Кредит 5. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
7.	Тема 7. Конструктивні та катартичні проєктивні методики.	4
8.	Тема 8. Імпресивні проєктивні методики.	8
<i>Кредит 6. Психомалюнок як метод роботи практичного психолога.</i>		
9.	Тема 9. Експресивні проєктивні методики.	4
Разом:		44

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Теоретичні основи проєктивної діагностики</i>		
1.	Тема 1. Вступ до проєктивної психології.	2
2.	Тема 2. Проєкція як психологічний феномен та принцип дослідження.	
<i>Кредит 2. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
3.	Тема 3. Теоретичне обґрунтування проєктивного підходу в діагностиці особистості.	2
<i>Кредит 3. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
4.	Тема 4. Загальна характеристика основних проєктивних методик.	2
<i>Кредит 4. Практичні аспекти використання проєктивної діагностики.</i>		
5.	Тема 5. Аддитивні проєктивні методики.	2
6.	Тема 6. Інтерпретативні проєктивні методики.	
<i>Кредит 5. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
7.	Тема 7. Конструктивні та катартичні проєктивні методики.	2
8.	Тема 8. Імпресивні проєктивні методики.	
<i>Кредит 6. Психомалюнок як метод роботи практичного психолога.</i>		
9.	Тема 9. Експресивні проєктивні методики.	2
Разом:		12

11. Самостійна робота Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Теоретичні основи проєктивної діагностики</i>		
1.	Тема 1. Вступ до проєктивної психології.	8
2.	Тема 2. Проєкція як психологічний феномен та принцип дослідження.	8
<i>Кредит 2. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
3.	Тема 3. Теоретичне обґрунтування проєктивного підходу в діагностиці особистості.	24
<i>Кредит 3. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
4.	Тема 4. Загальна характеристика основних проєктивних методик.	24
<i>Кредит 4. Практичні аспекти використання проєктивної діагностики.</i>		
5.	Тема 5. Аддитивні проєктивні методики.	8
6.	Тема 6. Інтерпретативні проєктивні методики.	8
<i>Кредит 5. Характеристика проєктивних підходів.</i>		

7.	Тема 7. Конструктивні та катартичні проєктивні методики.	8
8.	Тема 8. Імпресивні проєктивні методики.	8
<i>Кредит 6. Психомалюнок як метод роботи практичного психолога.</i>		
9.	Тема 9. Експресивні проєктивні методики.	22
Разом:		120

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Теоретичні основи проєктивної діагностики</i>		
1.	Тема 1. Вступ до проєктивної психології.	10
2.	Тема 2. Проекція як психологічний феномен та принцип дослідження.	16
<i>Кредит 2. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
3.	Тема 3. Теоретичне обґрунтування проєктивного підходу в діагностиці особистості.	26
<i>Кредит 3. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
4.	Тема 4. Загальна характеристика основних проєктивних методик.	26
<i>Кредит 4. Практичні аспекти використання проєктивної діагностики.</i>		
5.	Тема 5. Аддитивні проєктивні методики.	14
6.	Тема 6. Інтерпретативні проєктивні методики.	14
<i>Кредит 5. Характеристика проєктивних підходів.</i>		
7.	Тема 7. Конструктивні та катартичні проєктивні методики.	10
8.	Тема 8. Імпресивні проєктивні методики.	16
<i>Кредит 6. Психомалюнок як метод роботи практичного психолога.</i>		
9.	Тема 9. Експресивні проєктивні методики.	28
Разом:		160

12. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

Індивідуальне науково-дослідне завдання складається з двох напрямів:

I – підготовка та захист контрольної роботи (для студентів ЗФН);

II – Проведення психологічного дослідження особистості з використанням проєктивних методик (для студентів ДФН).

13. Форми роботи та критерії оцінювання

Рейтинговий контроль знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ОЦІНКА ECTS	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано

Форми поточного та підсумкового контролю. Комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів із дисципліни здійснюється на основі результатів проведення поточного й підсумкового контролю знань (КР). Поточне оцінювання (індивідуальне, групове і фронтальне опитування, самостійна робота, самоконтроль). Завданням поточного контролю є систематична перевірка розуміння й засвоєння програмового матеріалу, виконання практичних, лабораторних робіт, уміння самостійно опрацьовувати тексти, складання конспекту рекомендованої літератури, написання і захист реферату, здатності публічно чи письмово представляти певний матеріал.

Завданням підсумкового контролю (КР, іспит) є перевірка глибини засвоєння студентом програмового матеріалу модуля.

Критерії оцінювання відповідей на практичних заняттях:

Студенту виставляється відмінно – студент демонструє повні і глибокі знання навчального матеріалу, достовірний рівень розвитку умінь та навичок, правильне й обґрунтоване формулювання практичних висновків, уміння приймати необхідні рішення в нестандартних ситуаціях, вільне володіння науковими термінами, аналізує причинно-наслідкові зв'язки;

Студенту виставляється дуже добре - студент демонструє повні знання навчального матеріалу, допускає незначні пропуски матеріалу, вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань, у деяких випадках нечітко формулює правильні відповіді;

Студенту виставляється добре – студент демонструє повні знання навчального матеріалу, але допускає незначні пропуски фактичного матеріалу, вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань, у деяких випадках нечітко формулює загалом правильні відповіді, допускає окремі несуттєві помилки та неточності;

Студенту виставляється достатньо – студент володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, не завжди вміє інтегровано застосувати набуті знання для аналізу конкретних ситуацій, нечітко, а інколи й невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки;

Студенту виставляється задовільно – студент не володіє достатнім рівнем необхідних знань, умінь, навичок, науковими термінами.

Кількість балів у кінці семестру повинна складати від 300 до 600 балів (за 6 кредитів), тобто сума балів за виконання усіх завдань.

Відповідний розподіл балів, які отримують студенти за 6 крд.

Розподіл балів, які отримують студенти

5 семестр

Поточне тестування та самостійна робота					КР	Накопичувальні бали/Сума
T1	T2	T3	T4	T5	40	600/100*
50	50	50	50	60		
T6	T7	T8	T9			
100	100	50	50			

10. Засоби дігностики

Засобами діагностики та методами демонстрування результатів навчання є: завдання до практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи (зокрема есе, реферати), презентації результатів досліджень, тестові завдання, контрольні роботи.

11. Методи навчання

Усний виклад матеріалу: наукова розповідь, спрямована на аналіз фактичного матеріалу; пояснення – вербальний метод навчання, за допомогою якого розкривається сутність певного явища, закону, процесу; семінари-дискусії, інтерактивні заняття з використанням інтернет-технологій, розв'язування задач на основі психотерапевтичних випадків, презентації, герменевтичний аналіз, ділові ігри, психотерапевтичні вправи й техніки, ілюстрація – метод навчання, який передбачає показ процесів у їх символічному зображенні (малюнки, схеми, графіки та ін.).

12. Рекомендована література

Базова

- Беллак Л. Проективная психология : [учебное пособие] / Л. Беллак, Л.Э. Абт, Г.У. Оллпорт. – М. : Эксмо-Пресс, 2015. – 528 с.
- Бернс Р.С. Кинетический рисунок семи : [введение в понимание детей через кинетические рисунки] / Р.С. Бернс, С.Х. Кауфман // Пер. с англ. Изд-во «Смысл». – М. : Смысл, 2014. – 146 с.

11. Венгер А. Л. Психологические рисуночные тесты : [иллюстрированное руководство] / А. Л. Венгер. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2015 – 159 с.
12. Маховер К. Проективный рисунок человека : [методика клинической диагностики личности] / К. Маховер. – М.: Смысл, 2016. – 158 с.
13. Остер Дж. Рисунок в психотерапии : [учебное пособие] / Дж. Остер, П. Гоулд. – М.: Издательство: Информационный центр психологической культуры, 2015 – 184 с.
14. [Полуянов Ю. А.](#) Диагностика общего и художественного развития детей по их рисункам : [пособие для школьных психологов] / [Ю. А. Полуянов](#). – Москва; Рига : Эксперимент, 2014. – 160 с.
15. Романова Е.С. Графические методы в практической психологии : [Учеб. пособие для студентов] / Е.С. Романова, О.Ф. Потемкина. – СПб.: Речь; М.: Сфера, 2018. – 125 с.
16. Хоментаскас Г.Т. Использование детского рисунка для исследования внутрисемейных отношений // Вопросы психологии. – 2014. – № 1. – С. 165– 171.
17. Шапарь В.Б. Практическая психология : [Проективные методики] / В.Б. Шапарь, О.В. Шапарь. – Ростов н/Д : Феникс, 2016. – 480 с.

Допоміжна

10. Бурлачук Л.Ф. Введение в проективную психологию : [учебное пособие] / Л.Ф. Бурлачук. – Киев : Ника-Центр, 2017. – 128 с.
11. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика : [Учебник для вузов] / Бурлачук Л.Ф. – СПб. : Питер, 2016. – 351 с.
12. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психологической диагностике : [словарь] / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. – Киев : Наук. думка, 2019. – 200 с.
13. [Венгер А. Л.](#) На что жалуетесь? : [выявление и коррекция неблагоприятных вариантов развития личности детей и подростков] / [А. Л. Венгер](#). – Рига : Эксперимент, 2015. – 184 с.
14. Мухина В. С. Изобразительная деятельность ребенка как форма усвоения социального опыта: [Текст] / В.С. Мухина. – М.: Педагогика, 2015. – 240 с.
15. Олексюк В. Психомалюнок як засіб дослідження світоглядних уявлень дітей молодшого шкільного віку [Текст] / В. Олексюк. – // Практична психологія та соціальна робота. – 2017 – №8. – С. 69–75.
16. Соколова Е.Т. Проективные методы исследования личности : [учебное пособие] / Е. Т. Соколова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2018. – 176 с.
17. [Степанов С.С.](#) Диагностика интеллекта методом рисуночного теста : [учебное пособие] / [С.С. Степанов](#). – Издание 3-е, исправленное. – Москва : Академия, 2016. – 96 с.

13. Інформаційні ресурси

- 1 <http://Olib.com/human/psychologija/11/teoriya-praktika-grupovoi-psihokorekcii-yacenko.html>
- 2 <http://www.psyh.kiev.ua>

Тест

Мета методики - визначення рівня егоцентричної спрямованості особистості. Егоцентризм і егоцентрична спрямованість - це властивості особистості. Вони характеризують її позицію і являють собою центровану і фіксовану соціальну установку, що визначає звернення на свої якості, думки, переживання, уявлення, дії, цілі і т.п. Починаючи з юнацького віку сюди включається саморефлексія. Егоцентрична спрямованість детермінує позицією і сприяє автономізації особистості від інших людей. Вона викликається потребами у власному успісі, в співчутті, в опіці, в афіліації, в самоствердженні, в захисті свого "Я", в тому числі і психосексуальній потребі. Дослідження егоцентризма за допомогою проективного тесту егоцентричних асоціацій

(ТЕА) можна проводити як з одним

досліджуваним, так і з групою. При роботі з групою кожен учасник тестування повинен бути забезпечений бланком, ручкою зручно розміщуватися за столом на відстані 1,5-2 м від сусідів і експериментатора. Особливістю даного завдання є те, що досліджувані не повинні знати мети дослідження. У якості "підставної" мети може бути названа перевірка швидкості писемного мовлення або визначення швидкості виникнення асоціацій на словесний стимульний матеріал. При цьому важливо підкреслити, що зміст, грамотність і каліграфія значення не мають. У процесі заповнення тесту експериментатору забороняється що-небудь пояснювати

крім

інструкції,

необхідно

стежити

за

суворою

індивідуальністю роботи.

Інструкція:

"Тест містить

40 незакінчених пропозицій. Вам

необхідно доповнити кожен з них так, щоб вийшли пропозиції, в яких виражена закінчена думка. Відразу записуйте першим що прийшло Вам в голову закінчення незавершеного пропозиції. Намагайтеся працювати швидко.

Бланк тесту егоцентричних асоціацій виглядає наступним чином.

Незакінчені пропозиції:

1 У такій ситуації ... 2 Найлегше ... 3 Незважаючи на те, що ... 4 Чим

довше... 5 В порівнянні з ... 6 Кожен ... 7 Жаль, що ... 8 В результаті ... 9

Якщо ... 10 Кілька років тому назад ... 11 Найважливіше те, що ... 12

Тільки ... 13 Насправді ... 14 Справжня проблема в тому, що ... 15

Неправда, що ... 16 Прийде такий день, коли ... 17 Саме велике ... 18

Ніколи ... 19 У те, що ... 20 Навряд чи можливо, що ... 21 Головне в тому,

що ... 22 Іноді ... 23 Років так через дванадцять ... 24 У минулому ... 25

Справа в тому, що ...

26 В даний час ... 27 Самое лучшее ... 28 Беручи до уваги ... 29 Якби не ...

30 Всегда ... 31 Можливість ... 32 У випадку ... 33 Зазвичай ... 34 Якщо б

навіть ... 35 До сих пор ... 36 Умова для ... 37 Більше всього ... 38

Нарахунок ... 39 З недавнього часу ... 40 Тільки з тих пір ...

Після завершення роботи досліджувані здають заповнені бланки тесту. Експериментатор швидко їх переглядає, не вчитуючись у зміст в зміст, і, якщо помічає незавершені пропозиції, то бланк повертається з проханням завершити ту чи іншу пропозицію.

Обробка результатів. Мета обробки результатів - отримання індексу егоцентризму. За величиною індексу можна судити про рівень егоцентричної спрямованості особистості. Обробляти результати має сенс, якщо досліджуваний повністю впорався з тестом, тому під час тестування важливо стежити, щоб усі пропозиції були закінчені. Якщо в тестовому бланку виявилось більше 10 незакінчених пропозицій, то він обробки і аналізу не підлягає. У такому випадку просять протестуватися ще раз через кілька днів. Індекс егоцентризму визначається шляхом виявлення та підрахунку пропозицій, що містять інформацію, що вказує на самого суб'єкта, тобто тестуємого. Ця інформація виражається займенниками і власними займенниками, освічені від нього.

Це можуть бути займенники "я", "мені", "мій", "мною", "моїх" і т.п.

Інформацію про суб'єкта несуть також пропозиції, у яких зазначених займенників немає, але вони явні увазі при наявності дієслова першої особи однини. Індексом егоцентризму служить кількість вищезазначених пропозицій.

Аналіз результатів. Для визначення рівня егоцентричної спрямованості особистості та аналізу отриманих результатів наводиться таблиця. Вона містить градації рівнів егоцентризму досліджуваних.

Рівень егоцентричної направленості				
дуже низький	низький	середній	високий	дуже високий
0-1	2-7	8-22	23-30	31-40

Дуже низький рівень егоцентризму означає, як правило, що досліджуваний невірно зрозумів інструкцію і поставив собі якусь іншу задачу замість запропонованої в інструкції. Дуже високий показник егоцентризму може бути ознакою акцентуації особистості на своїй власній персоні. У процесі аналізу результатів потрібно врахувати, що егоцентризм і егоцентрична спрямованість

- це властивості особистості. Вони

характеризують її позицію і являють собою центровану і фіксовану соціальну установку, що визначає зверненні на свої якості, думки, переживання, уявлення, дії, цілі і т.п. Егоцентризм відбивається на пізнавальних

можливостях

людини,

перешкоджає

ефективному

спілкуванню та взаємодії з людьми, гальмує розвиток моральної сфери самої особистості.

Особи з високим рівнем егоцентризму часто бувають конфліктними, так як недораховують, а часом і спотворюють смисловий зміст повідомлення співрозмовника, що призводить до непорозумінь і міжособистісної проблеми.

Низький рівень егоцентризму часто є наслідком постійного придушення особистості дитини авторитетами. Дома ними стають батьки, а в школі - вчителі й деякі учні. В окремих випадках високий рівень егоцентричної спрямованості може бути ситуативним, викликаним дуже

важливим для людини подією. Для корекції егоцентризма потрібен досвід спілкування і взаємодії індивіда з іншими людьми. Важливо розвивати вміння враховувати точки зору інших, контролювати правильність розуміння людей, з якими спілкуєшся і взаємодієш, тренувати здатність уявити себе на місці іншого, бути уважним до стану оточуючих. Доцільно особам з високим рівнем егоцентризму рекомендувати участь в тренінгах сензитивності, спілкування, децентрації.

Своєчасна корекція егоцентризму важлива ще й тому, що на тлі його високого рівня розвиваються психопатичні риси особистості, а при неадекватно низькому рівні - конформному і соціальній пасивності.

Методичні матеріали, що забезпечують самостійну роботу студентів.

Самостійна робота студентів із дисципліни «Проективні методики в психології» займає важливе місце у навчальному процесі при підготовці майбутніх фахівців-психологів. Вона сприяє систематизації та закріпленню теоретичних знань, розвитку пізнавальних здібностей та творчої ініціативи, самостійності, відповідальності та організованості, формуванню самостійності мислення, розвитку дослідницьких умінь.

Самостійна робота включає в себе як репродуктивні, так і творчі аспекти діяльності студентів.

Репродуктивний (тренувальний) рівень – спрямований на закріплення знань, формування навичок та умінь (включає складання таблиць та схем тощо); пізнавальна діяльність полягає в осмисленні та запам'ятанні інформації.

Творчий, пошуковий рівень – передбачає аналіз проблемних ситуацій (студент повинен самостійно здійснювати вибір методів та засобів вирішення завдань), виконання учбово-дослідницьких завдань.

Кожний вид самостійної роботи з дисципліни орієнтований на розвиток професійно важливих навичок та умінь.

Основними формами самостійної роботи з дисципліни є:

- виконання тестових завдань;
- перегляд фільму, підготовка до дискусії;
- підготовка мультимедійної презентації;
- укладання термінологічного словника;
- підготовка тематичної доповіді.

Процес організації самостійної роботи студентів включає в себе наступні етапи:

- підготовчий (самоорганізація процесу роботи, вивчення рекомендованої літератури з теми);
- основний (використання прийомів засвоєння, переробки, передачі знань, фіксування результатів);
- заключний (оформлення результатів діяльності, звітування про виконання завдання).

Виконуючи завдання самостійно студенту необхідно:

- засвоїти зміст теми, що винесена на самостійну роботу студентів;
- раціонально спланувати самостійну роботу у відповідності з графіком самостійної роботи, запропонованим викладачем;
- самостійну роботу студент повинен виконувати в організаційних формах, які передбачені робочою програмою;
- виконувати самостійну роботу і звітувати про її результати у відповідності зі строками звітності.

Для успішного виконання завдань, передбачених для самостійного опрацювання, необхідно враховувати наступні суб'єктивні фактори:

1. Вивчення програмного матеріалу із заповненням «прогалін» в знаннях, що затрудняють успішне його засвоєння.
2. Удосконалення умінь працювати з науковими джерелами.

3. Оволодіння логічними операціями (порівнянням, аналізом, синтезом, узагальненням, визначенням понять, правилами систематизації і класифікації).
4. Розвиток пізнавальних психічних процесів: уваги, пам'яті, мовлення, спостережливості, інтелекту, мислення (слабкий розвиток яких може стати серйозною перешкодою у навчанні).
5. Покращення працездатності, що забезпечується нормальним фізичним станом (чергування праці та пауз в роботі, періоди відпочинку, індивідуально обґрунтована норма сну, стресостійкість тощо).
6. Посилення навичок саморегуляції власної поведінки і діяльності, оволодіння оптимальним стилем діяльності, що забезпечить якісне виконання завдань, передбачених програмою.

Студенту дозволяється:

- самостійно визначати рівень опрацювання змісту матеріалу;
- пропонувати додаткові теми і питання для самостійного опрацювання;
- в рамках загального графіку виконання самостійної роботи пропонувати обґрунтований індивідуальний графік виконання і звітування;
- пропонувати свої варіанти організаційних форм самостійної роботи;
- використовувати для самостійної роботи методичні посібники, монографії поза запропонованим переліком літературних джерел;
- використовувати не лише контроль, а і самоконтроль результатів самостійної роботи.

Адекватна оцінка знань, досягнень і недоліків – важлива складова самоорганізації самостійної роботи студента, без неї неможлива успішна робота по управлінню своєю поведінкою і діяльністю.

**Завдання для самостійної роботи студента з дисципліни
«Проективні методики в психології»**

№ теми	Зміст завдання	Форма контролю
1	Виконання тестових завдань до теми: «Основні групи проективних методик»	Тестові завдання
2	Перегляд фільму, підготовка до дискусії на тему: «Проективні методики дослідження»	Підготовка до дискусії
3	Підготовка мультимедійної презентації до теми: «Проективні методики дослідження порушення психічних процесів»	Мультимедійна презентація
4	Укладання термінологічного словника до теми: «Проективні методики діагностики порушення сприймання»	Термінологічний словник
5	Підготовка тематичної доповіді на тему: «Психодіагностика порушень мислення»	Тематична доповідь
6	Виконання тестових завдань з теми: «Психодіагностика порушень уваги»	Тестові завдання
7	Підготовка мультимедійної презентації на тему: «Проективні методики порушення пам'яті»	Мультимедійна презентація
8	Перегляд фільму, підготовка до дискусії на тему «Проективні методики порушення вольових процесів»	Підготовка до дискусії
9	Укладання термінологічного словника до теми: «Психодіагностика порушень мислення»	Термінологічний словник
10	Підготовка тематичної доповіді на тему: «Проективні методики в патології»	Тематична доповідь
11	Виконання тестових завдань з теми: «Проективні методики в педагогіці»	Тестові завдання
12	Перегляд фільму, підготовка до дискусії на тему: «Проективні методики в нейропсихології»	Підготовка до дискусії
13	Підготовка тематичної доповіді на тему: «Проективні методики в клінічній психології»	Тематична доповідь
14	Підготовка мультимедійної презентації на тему: «Проективні методики порушення уваги»	Мультимедійна презентація
15	Укладання термінологічного словника з теми: «Проективні методики»	Термінологічний словник
16	Підготовка мультимедійної презентації на тему: «Психодіагностика порушень уявлення»	Мультимедійна презентація
17	Підготовка тематичної доповіді на тему: «Психодіагностика порушень емоцій»	Тематична доповідь
18	Перегляд фільму, підготовка до дискусії на тему: «Проективні методики в віковій психології»	Підготовка до дискусії
19	Укладання термінологічного словника з теми: «Проективні методики в соціальній психології»	Термінологічний словник
20	Виконання тестових завдань з теми: «Проективні методики в юридичній психології»	Тестові завдання
21	Виконання тестових завдань з теми: «Психодіагностика порушень уяви проективними методиками»	Тестові завдання

22	Підготовка мультимедійної презентації на тему: «Психодіагностика порушень асоціацій проективними методиками»	Мультимедійна презентація
23	Укладання термінологічного словника з теми: «Психодіагностика порушень уяви проективними методиками»	Термінологічний словник
24	Перегляд фільму, підготовка до дискусії на тему: «Психічні і поведінкові розлади, проективна психодіагностика»	Підготовка до дискусії
25	Підготовка тематичної доповіді на тему: «Психодіагностика порушень асоціацій проективними методиками»	Тематична доповідь
26	Підготовка мультимедійної презентації на тему: «Специфічні розлади особистості, проективні дослідження»	Мультимедійна презентація
27	Перегляд фільму, підготовка до дискусії на тему: «Розлади статевої ідентифікації, проективні дослідження»	Підготовка до дискусії
28	Підготовка тематичної доповіді на тему: «Розлади сексуальної переваги, проективні дослідження»	Тематична доповідь
29	Укладання термінологічного словника з теми: «Психологічні і поведінкові розлади, пов'язані з сексуальним розвитком і орієнтацією, проективні дослідження»	Термінологічний словник
30	Виконання тестових завдань з теми: «Проективні методики»	Тестові завдання

Тема: Предмет, історія і основні категорії гендерної психології

Завдання до самостійної роботи студентів:

1. Користуючись матеріалами з бібліотеки, інтернет-виданнями, підготувати фахову статтю, повідомлення на тему: «Українські вчені про гендерну психологію». Оформити за наступним алгоритмом:

Вчений (а)	Основна тематика наукових досліджень з гендерної психології

Список рекомендованої літератури:

Основна література

1. Літвінова О. В. Гендерна психологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / О. В. Літвінова. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В.Даля, 2010. – 236 с.
2. Ткалич М.Г. Гендерна психологія : навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К. : Академвидав, 2011. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).

Допоміжна література

1. Бендас Т.В. Гендерная психология : Учебное пособие / Т.В. Бендас. – СПб.: Питер, 2006. – 431 с.
2. Гендерная психология. 2-е изд. / Под ред. И. С. Клецкиной. — СПб.: Питер, 2009. — 496 с.: ил. — (Серия «Практикум»).
3. Говорун Т. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи. – К. : Академія, 2004. – 308 с.
4. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. - СПб.: Питер, 2010. – 688 с.

5. Петрова Р.Г. Гендерология и феминология: Учебное пособие / Р.Г. Петрова. – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2010. – 272 с.
6. Степанова Л.Г. Введение в гендерную психологию: курс лекций / Л.Г.Степанова. – М.: МПСУ; Воронеж: МОДЭК, 2012. – 536 с.
7. Шевченко Л.А. Гендерная психология : учебное пособие / Л.А. Шевченко. – Харьков: ООО «МИТ», 2004 - 100 с.

Тема: Статевий диморфізм та проблема гендерних відмінностей у психології

Завдання до самостійної роботи студентів:

Запитаєте у 3 жінок і 3 чоловіків — непсихологів, хто, на їх думку, розумніше: жінки або чоловіки? Обговоріть у групі питання про поширення життєвих уявлень про статеві відмінності по інтелекту. Які наслідки породжують такі життєві уявлення?

Список рекомендованої літератури:

Основна література

- 1.Літвінова О. В. Гендерна психологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / О. В. Літвінова. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В.Даля, 2010. – 236 с.
- 2.Ткалич М.Г. Гендерна психологія : навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К. : Академвидав, 2011. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).

Допоміжна література

1. Бендас Т.В. Гендерная психология : Учебное пособие / Т.В. Бендас. – СПб.: Питер, 2006. – 431 с.
2. Гендерная психология. 2-е изд. / Под ред. И. С. Клециной. — СПб.: Питер, 2009. — 496 с.: ил. — (Серия «Практикум»).
3. Говорун Т. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т.В. Говорун, О.М.Кікінеджи. – К. : Академія, 2004. – 308 с.
4. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. - СПб.: Питер, 2010. – 688 с.
5. Петрова Р.Г. Гендерология и феминология: Учебное пособие / Р.Г.Петрова. – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2010. – 272 с.
6. Степанова Л.Г. Введение в гендерную психологию: курс лекций / Л.Г.Степанова. – М.: МПСУ; Воронеж: МОДЭК, 2012. – 536 с.
7. Шевченко Л.А. Гендерная психология : учебное пособие / Л.А. Шевченко. – Харьков: ООО «МИТ», 2004 - 100 с.

Тема: Поняття гендерної ідентичності

Завдання до самостійної роботи студентів:

1. Користуючись матеріалами з бібліотеки, інтернет-виданнями, підготувати фахову 3-4 статті, повідомлення на тему: «Сучасні дослідження гендерної ідентичності». Оформити за наступним алгоритмом:

Вчений (а)	Основна ідея наукового дослідження

2. Виконати вправу «Гендерна автобіографія». Дана вправа необхідна для того, щоб допомогти студентам наповнити академічний матеріал, що вивчається, особистим сенсом, що дозволяє закріпити і емоційно збагатити отримані знання.

Студентам пропонується подумати, які закономірності знайшли віддзеркалення в їх власному життєвому досвіді. Для цього пропонується пригадати будь-які конкретні події, висловлювання, переживання, що вплинули на формування їх гендерної ідентичності.

Список рекомендованої літератури:

Основна література

- 1.Літвінова О. В. Гендерна психологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / О. В. Літвінова. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В.Даля, 2010. – 236 с.
- 2.Ткалич М.Г. Гендерна психологія : навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К. : Академвидав, 2011. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).

Допоміжна література

1. Бендас Т.В. Гендерная психология : Учебное пособие / Т.В. Бендас. – СПб.: Питер, 2006. – 431 с.
2. Гендерная психология. 2-е изд. / Под ред. И. С. Клециной. — СПб.: Питер, 2009. — 496 с.: ил. — (Серия «Практикум»).
3. Говорун Т. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи. – К. : Академія, 2004. – 308 с.
4. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. - СПб.: Питер, 2010. – 688 с.
5. Петрова Р.Г. Гендерология и феминология: Учебное пособие / Р.Г. Петрова. – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2010. – 272 с.
6. Степанова Л.Г. Введение в гендерную психологию: курс лекций / Л.Г.Степанова. – М.: МПСУ; Воронеж: МОДЭК, 2012. – 536 с.
7. Шевченко Л.А. Гендерная психология : учебное пособие / Л.А. Шевченко. – Харьков: ООО «МИТ», 2004 - 100 с

Тема: Проблема гендерної соціалізації. Основні агенти та інститути гендерної соціалізації

Завдання до самостійної роботи студентів:

Проаналізувати 2-3 дитячі казки. Надати відповіді на запитання: Чи сильно відрізняються ролі чоловіка та жінки у казках? Якими казки навчають бути дівчат? Хлопчиків?

Список рекомендованої літератури:

Основна література

- 1.Літвінова О. В. Гендерна психологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / О. В. Літвінова. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В.Даля, 2010. – 236 с.
- 2.Олійник Л.М. Статеве виховання у дошкільному закладі та початковій школі : навчально-методичний посібник / Л.М. Олійник. – Миколаїв : МОІППО, 2011. – 128 с.
- 3.Ткалич М.Г. Гендерна психологія : навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К. : Академвидав, 2011. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).

Допоміжна література

1. Араканцева Т.А. Гендерная социализация ребенка в семье: учебное пособие. – М. : НОУ ВПО Московский психолого-социальный институт, 2011. – 138 с.
2. Бендас Т.В. Гендерная психология : Учебное пособие / Т.В. Бендас. – СПб.: Питер, 2006. – 431 с.
3. Гендерная психология. 2-е изд. / Под ред. И. С. Клециной. — СПб.: Питер, 2009. — 496 с.: ил. — (Серия «Практикум»).
4. Говорун Т. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи. – К. : Академія, 2004. – 308 с.
5. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. - СПб.: Питер, 2010. – 688 с.
6. Клецина И.С. Гендерная социализация / И.С. Клецина. – СПб.: Изд – во РГПУ им. А.И.Герцена, 1998. – 92 с.

7. Петрова Р.Г. Гендерология и феминология: Учебное пособие / Р.Г. Петрова. – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2010. – 272 с.
8. Степанова Л.Г. Введение в гендерную психологию: курс лекций / Л.Г.Степанова. – М.: МПСУ; Воронеж: МОДЭК, 2012. – 536 с.
9. Шевченко Л.А. Гендерная психология : учебное пособие / Л.А. Шевченко. – Харьков: ООО «МИТ», 2004 - 100 с.

Тема: Гендерні стереотипи як соціально-психологічний феномен

Завдання до самостійної роботи студентів:

Проаналізувати запропоновану літературу та заповнити таблицю:

Стереотипи про чоловіків			Стереотипи про жінок		
стереотип (не менше 10)	переваги	втрати	стереотип (не менше 10)	переваги	втрати

Список рекомендованої літератури:

Основна література

- 1.Літвінова О. В. Гендерна психологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / О. В. Літвінова. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В.Даля, 2010. – 236 с.
- 2.Олійник Л.М. Статеве виховання у дошкільному закладі та початковій школі : навчально-методичний посібник / Л.М. Олійник. – Миколаїв : МОІППО, 2011. – 128 с.
- 3.Ткалич М.Г. Гендерна психологія : навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К. : Академвидав, 2011. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).

Допоміжна література

1. Араканцева Т.А. Гендерная социализация ребенка в семье: учебное пособие. – М. : НОУ ВПО Московский психолого-социальный институт, 2011. – 138 с.
2. Бендас Т.В. Гендерная психология : Учебное пособие / Т.В. Бендас. – СПб.: Питер, 2006. – 431 с.
3. Гендерная психология. 2-е изд. / Под ред. И. С. Клециной. — СПб.: Питер, 2009. — 496 с.: ил. — (Серия «Практикум»).
4. Говорун Т. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи. – К. : Академія, 2004. – 308 с.
5. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. - СПб.: Питер, 2010. – 688 с.
6. Клецина И.С. Гендерная социализация / И.С. Клецина. – СПб.: Изд – во РГПУ им. А.И.Герцена, 1998. – 92 с.
7. Петрова Р.Г. Гендерология и феминология: Учебное пособие / Р.Г. Петрова. – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2010. – 272 с.
8. Степанова Л.Г. Введение в гендерную психологию: курс лекций / Л.Г.Степанова. – М.: МПСУ; Воронеж: МОДЭК, 2012. – 536 с.
9. Шевченко Л.А. Гендерная психология : учебное пособие / Л.А. Шевченко. – Харьков: ООО «МИТ», 2004 - 100 с.

Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять
Вступ до дисципліни. Основні категорії гендерної психології.
Практичне №1

Тема: Предмет, історія і основні категорії гендерної психології

Мета:

- оволодіти знаннями щодо історії становлення гендерної психології;
- сприяти усвідомленню сутності понять гендер, стать;
- сформулювати поняття, уявлення про предмет, завдання та методи гендерної психології;
- стимулювати у студентів прагнення до вивчення та використання на практиці набутих знань.

Завдання:

1. Висвітлити та диференціювати поняття гендер та стать.
2. Визначити та розглянути основні етапи розвитку уявлень на проблему статі в історичному контексті.
3. Розглянути та схарактеризувати предмет та основні завдання гендерної психології.
4. Розширити уявлення про основні методи дослідження в гендерній психології.

План

- 1. Історія становлення гендерної психології**
- 2. Основні поняття гендерної психології (стать, гендер, стратифікація статі, гендерна ідеологія, гендерні стереотипи)**
- 3. Предмет, задачі та методи дослідження гендерної психології**

Контрольні питання:

1. Розкрийте сутність понять «гендер», «стать».
2. Визначити основні етапи історії становлення гендерної психології.
3. Укажіть відмінності в розумінні предмета гендерної психології у вітчизняній та зарубіжній науках.
4. Які методи використовують для дослідження різноманітних гендерних проблем.

Практичні завдання:

1. Знайти 3-4 визначення поняття гендер (зазначаючи автора) та порівняти їх.
2. Написання визначення понять: фемінізм, емансипація.
3. Визначити основні етапи становлення гендеру як наукової категорії.

Завдання до самостійної роботи студентів:

2. Користуючись матеріалами з бібліотеки, інтернет-виданнями, підготувати фахову статтю, повідомлення на тему: «Українські вчені про гендерну психологію». Оформити за наступним алгоритмом:

Вчений (а)	Основна тематика наукових досліджень з гендерної психології

Список рекомендованої літератури:

Основна література

2. Літвінова О. В. Гендерна психологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / О. В. Літвінова. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В.Даля, 2010. – 236 с.
2. Ткалич М.Г. Гендерна психологія : навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К. : Академвидав, 2011. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).

Допоміжна література

8. Бендас Т.В. Гендерная психология : Учебное пособие / Т.В. Бендас. – СПб.: Питер, 2006. – 431 с.
9. Гендерная психология. 2-е изд. / Под ред. И. С. Клециной. — СПб.: Питер, 2009. — 496 с.: ил. — (Серия «Практикум»).
10. Говорун Т. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи. – К. : Академія, 2004. – 308 с.
11. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. - СПб.: Питер, 2010. – 688 с.
12. Петрова Р.Г. Гендерология и феминология: Учебное пособие / Р.Г. Петрова. – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2010. – 272 с.
13. Степанова Л.Г. Введение в гендерную психологию: курс лекций / Л.Г.Степанова. – М.: МПСУ; Воронеж: МОДЭК, 2012. – 536 с.
14. Шевченко Л.А. Гендерная психология : учебное пособие / Л.А. Шевченко. – Харьков: ООО «МИТ», 2004 - 100 с.

Практичне заняття №2

Тема: Статевий диморфізм та проблема гендерних відмінностей у психології

Мета:

- сприяти усвідомленню сутності понять статевий диморфізм;
- висвітлити та диференціювати психофізіологічні та психологічні особливості чоловічої статі;
- висвітлити та диференціювати психофізіологічні та психологічні особливості чоловічої статі;
- сприяти усвідомленню поняття та визначенню особливостей гендерної демографії;
- стимулювати у студентів прагнення до вивчення та використання на практиці набутих знань.

Завдання:

1. Висвітлити особливості поняття статевий диморфізм.
2. Визначити та розглянути основні етапи розвитку статі упродовж формування плоду.
3. Розглянути та схарактеризувати основні психофізіологічні та психологічні особливості статі.
4. Розширити уявлення про основні аспекти гендерної демографії.

План

- 1. Поняття статевого диморфізму в психології.**
- 2. Антропометричні та морфологічні характеристики чоловіків та жінок.**
- 3. Психофізіологічні та психологічні особливості характеристик обох статей.**
- 4. Гендерна демографія.**

Підведення підсумків:

1. Розкрийте сутність поняття статевий диморфізм.
2. Визначити особливості психомоторики у представників чоловічої та жіночої статі.
3. Указати на відмінності у міжпівкульній асиметрії.
4. Вказати на особливості відчуття та сприйняття у чоловіків та жінок.
5. Визначити гендерні особливості уваги та пам'яті.
6. Визначити особливості інтелекту у представників обох статей.
7. Висвітлити гендерні особливості емоційних процесів.

Практичне завдання:

Вивчіть розділ про статеві відмінності уваги та пам'яті. Напишіть рекомендації психолога вчителям, що працюють з хлопчиками і дівчатками, по організації учбового процесу.

Завдання до самостійної роботи студентів:

Запитаєте у 3 жінок і 3 чоловіків — непсихологів, хто, на їх думку, розумніше: жінки або чоловіки? Обговоріть у групі питання про поширення життєвих уявлень про статеві відмінності по інтелекту. Які наслідки породжують такі життєві уявлення?

Список рекомендованої літератури:

Основна література

- 3.Літвінова О. В. Гендерна психологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / О. В. Літвінова. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В.Даля, 2010. – 236 с.
- 4.Ткалич М.Г. Гендерна психологія : навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К. : Академвидав, 2011. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).

Допоміжна література

8. Бендас Т.В. Гендерная психология : Учебное пособие / Т.В. Бендас. – СПб.: Питер, 2006. – 431 с.
9. Гендерная психология. 2-е изд. / Под ред. И. С. Клециной. — СПб.: Питер, 2009. — 496 с.: ил. — (Серия «Практикум»).
10. Говорун Т. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т.В. Говорун, О.М.Кікінеджи. – К. : Академія, 2004. – 308 с.
11. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. - СПб.: Питер, 2010. – 688 с.
12. Петрова Р.Г. Гендерология и феминология: Учебное пособие / Р.Г.Петрова. – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2010. – 272 с.
13. Степанова Л.Г. Введение в гендерную психологию: курс лекций / Л.Г.Степанова. – М.: МПСУ; Воронеж: МОДЭК, 2012. – 536 с.
14. Шевченко Л.А. Гендерная психология : учебное пособие / Л.А. Шевченко. – Харьков: ООО «МИТ», 2004 - 100 с.

Практичне заняття №3

Тема: Поняття гендерної ідентичності

Мета:

- розширити уявлення студентів щодо поняття ідентичність, ідентифікація;
- сприяти усвідомленню сутності поняття гендерна ідентичність;
- ознайомитись зі структурою гендерної ідентичності;
- стимулювати у студентів прагнення до вивчення та використання на практиці набутих знань.
- актуалізувати поняття гендерна ідентичність;
- розширити уявлення студентів щодо особливостей розвитку гендерної ідентичності;

Завдання:

1. Висвітлити та диференціювати поняття ідентичність та ідентифікація.
2. Визначити поняття та розглянути структуру гендерної ідентичності.
3. Розглянути та схарактеризувати поняття маскулінності та фемінності.
4. Розширити уявлення про основні види гендерної ідентичності.
5. Висвітлити основні теорії гендерної ідентичності.
6. Визначити основні етапи розвитку гендерної ідентичності.

План

1. Поняття ідентичності в психології
2. Гендерна ідентичність, її структура
3. Поняття маскулінності та фемінності в психології
4. Види гендерної ідентичності
5. Теорії гендерної ідентичності
6. Етапи формування гендерної ідентичності

Підведення підсумків:

1. Розкрийте сутність поняття гендерна ідентичність.
2. Визначити основні структурні компоненти гендерної ідентичності.
3. Укажіть відмінності в поняттях маскулінності та фемінності.

4. Надайте характеристику адекватній гендерній ідентичності.
5. Надайте характеристику дифузній гендерній ідентичності.
6. Надайте характеристику амбівалентній гендерній ідентичності.
7. Надайте характеристику неадекватній гендерній ідентичності.
8. Розкрийте сутність основних теорій формування гендерної ідентичності.
9. Визначити основні етапи формування гендерної ідентичності.
10. Надайте характеристику першому етапу (2-3 роки) формування гендерної ідентичності.
11. Надайте характеристику другому етапу (3-5 років) формування гендерної ідентичності.
12. Надайте характеристику третьому етапу (6-8 років) формування гендерної ідентичності.
13. Надайте характеристику четвертому етапу (підлітковий період) формування гендерної ідентичності.

Завдання до практичного заняття:

1. Знайти 3-4 визначення поняття гендерна ідентичність (зазначаючи автора) та порівняти їх.
2. Скласти графічну схему, що показує зв'язок понять і співвідношення між ними: соціальна ідентичність, гендерна ідентичність, стать, гендер, сексуальність, гендерна роль, гендерні стереотипи, маскуліність, фемінність. Можна використовувати будь-які геометричні фігури і символи (стрілки, фігурні дужки, кухлі, квадратики і т. п.).

Завдання до самостійної роботи студентів:

2. Користуючись матеріалами з бібліотеки, інтернет-виданнями, підготувати фахову 3-4 статті, повідомлення на тему: «Сучасні дослідження гендерної ідентичності». Оформити за наступним алгоритмом:

Вчений (а)	Основна ідея наукового дослідження

2. Виконати вправу «Гендерна автобіографія». Дана вправа необхідна для того, щоб допомогти студентам наповнити академічний матеріал, що вивчається, особистим сенсом, що дозволяє закріпити і емоційно збагатити отримані знання.

Студентам пропонується подумати, які закономірності знайшли віддзеркалення в їх власному життєвому досвіді. Для цього пропонується пригадати будь-які конкретні події, висловлювання, переживання, що вплинули на формування їх гендерної ідентичності.

Список рекомендованої літератури:

Основна література

- 3.Літвінова О. В. Гендерна психологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / О. В. Літвінова. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В.Даля, 2010. – 236 с.
- 4.Ткалич М.Г. Гендерна психологія : навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К. : Академвидав, 2011. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).

Допоміжна література

8. Бендас Т.В. Гендерная психология : Учебное пособие / Т.В. Бендас. – СПб.: Питер, 2006. – 431 с.
9. Гендерная психология. 2-е изд. / Под ред. И. С. Клециной. — СПб.: Питер, 2009. — 496 с.: ил. — (Серия «Практикум»).
10. Говорун Т. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи. – К. : Академія, 2004. – 308 с.

11. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. - СПб.: Питер, 2010. – 688 с.
12. Петрова Р.Г. Гендерология и феминология: Учебное пособие / Р.Г. Петрова. – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2010. – 272 с.
13. Степанова Л.Г. Введение в гендерную психологию: курс лекций / Л.Г.Степанова. – М.: МПСУ; Воронеж: МОДЭК, 2012. – 536 с.
14. Шевченко Л.А. Гендерная психология : учебное пособие / Л.А. Шевченко. – Харьков: ООО «МИТ», 2004 - 100 с.

Практичне заняття №4

Тема: Проблема гендерної соціалізації. Основні агенти та інститути гендерної соціалізації

Мета:

- розвивати готовність і потребу студентів до самопізнання і самореалізації своєї особистості;
- ознайомити студентів із поняттями «гендерна соціалізація», «інверсія гендерної соціалізації»;
- формувати знання, необхідні для звільнення від упереджень, що стосуються статі, руйнації відповідних стереотипів;
- стимулювати у студентів прагнення до вивчення та використання на практиці набутих знань.

Завдання:

1. Актуалізувати поняття соціалізації та визначити особливості гендерної соціалізації.
2. Визначити та розглянути основні психологічні механізми гендерної соціалізації.
3. Розглянути та схарактеризувати поняття інверсії у контексті гендерної соціалізації.
4. Визначити основні агенти та інститути соціалізації.
5. Виховувати у студентів професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення.

План

1. Поняття, сутність та чинники соціалізації особистості. Особливості гендерної соціалізації.
2. Психологічні механізми соціалізації особистості.
3. Інверсія гендерної соціалізації.
4. Основні агенти та інститути соціалізації.
5. Вплив сім'ї та батьків на соціалізацію особистості.

Підведення підсумків:

1. Розкрийте сутність поняття «гендерна соціалізація».
2. Протягом якого періоду життя відбувається процес соціалізації людини?
3. У яких сферах життєдіяльності людини відбувається процес соціалізації?
4. Назвіть основні інститути соціалізації.
5. Які інститути соціалізації є найбільш важливими для формування особистості дошкільника, школяра, дорослої людини.

Практичне завдання:

1. Проаналізувати та написати конспект на тему: «Середовище однолітків як чинник соціалізації особистості».
2. Проаналізувати та написати конспект на тему: «Вплив освітніх закладів на гендерну соціалізацію особистості».

Завдання до самостійної роботи студентів:

Проаналізувати 2-3 дитячі казки. Надати відповіді на запитання: Чи сильно відрізняються ролі чоловіка та жінки у казках? Якими казки навчають бути дівчат? Хлопчиків?

Список рекомендованої літератури: Основна література

- 4.Літвінова О. В. Гендерна психологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / О. В. Літвінова. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В.Даля, 2010. – 236 с.
- 5.Олійник Л.М. Статеве виховання у дошкільному закладі та початковій школі : навчально-методичний посібник / Л.М. Олійник. – Миколаїв : МОІППО, 2011. – 128 с.
- 6.Ткалич М.Г. Гендерна психологія : навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К. : Академвидав, 2011. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).

Допоміжна література

10. Араканцева Т.А. Гендерная социализация ребенка в семье: учебное пособие. – М. : НОУ ВПО Московский психолого-социальный институт, 2011. – 138 с.
11. Бендас Т.В. Гендерная психология : Учебное пособие / Т.В. Бендас. – СПб.: Питер, 2006. – 431 с.
12. Гендерная психология. 2-е изд. / Под ред. И. С. Клециной. — СПб.: Питер, 2009. — 496 с.: ил. — (Серия «Практикум»).
13. Говорун Т. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи. – К. : Академія, 2004. – 308 с.
14. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. - СПб.: Питер, 2010. – 688 с.
15. Клецина И.С. Гендерная социализация / И.С. Клецина. – СПб.: Изд – во РГПУ им. А.И.Герцена, 1998. – 92 с.
16. Петрова Р.Г. Гендерология и феминология: Учебное пособие / Р.Г. Петрова. – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2010. – 272 с.
17. Степанова Л.Г. Введение в гендерную психологию: курс лекций / Л.Г.Степанова. – М.: МПСУ; Воронеж: МОДЭК, 2012. – 536 с.
18. Шевченко Л.А. Гендерная психология : учебное пособие / Л.А. Шевченко. – Харьков: ООО «МИТ», 2004 - 100 с.

Практичне заняття №5

Тема: Гендерні стереотипи як соціально-психологічний феномен

Мета:

- розвивати готовність і потребу студентів до самопізнання і самореалізації своєї особистості;
- ознайомити студентів із поняттями «стереотип», «гендерний стереотип»;
- формувати знання, необхідні для звільнення від упереджень, що стосуються статі, руйнації відповідних стереотипів;
- стимулювати у студентів прагнення до вивчення та використання на практиці набутих знань.
- розвивати готовність і потребу студентів до самопізнання і самореалізації своєї особистості;
- ознайомити студентів із поняттями «гендерні ролі», «гендернорольові конфлікти».

Завдання:

1. Актуалізувати поняття стереотипу та визначити особливості гендерного стереотипу.
2. Визначити та розглянути функції гендерних стереотипів.
3. Розглянути та схарактеризувати позитивний та негативний вплив гендерних стереотипів на розвиток особистості.
4. Виховувати у студентів професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення.
5. Визначити та розглянути основні переваги та недоліки традиційних гендерних ролей.
6. Розглянути та схарактеризувати поняття гендернорольового конфлікту.
7. Визначити основні види та особливості гендернорольового конфлікту .

План

1. **Поняття стереотипу, стереотипізації, соціального стереотипу в психології.**
2. **Гендерні стереотипи: сутність та особливості.**
3. **Функції гендерних стереотипів.**
4. **Вплив гендерних стереотипів на розвиток особистості.**
5. **Поняття гендерних ролей у психології.**
6. **Традиційні гендерні ролі.**
7. **Норми жіночої гендерної ролі.**
8. **Норми чоловічої гендерної ролі.**
9. **Поняття та види гендерного конфлікту.**

Підведення підсумків:

1. Розкрийте сутність поняття «гендерна ідентичність».
2. Надайте коротку характеристику основним теоріям формування гендерної ідентичності.
3. Назвіть основні інститути соціалізації.
4. Визначте психологічні функції гендерних стереотипів.
5. Визначте соціальні функції гендерних стереотипів.
6. Опишіть позитивні та негативні аспекти впливу гендерних стереотипів на розвиток особистості.
7. Розкрийте сутність понять «роль», «гендерні ролі».
8. Яким чином пов'язані гендерні ролі та гендерні стереотипи?
9. Надайте характеристику традиційним гендерним ролям. Визначте їх переваги та недоліки.
10. Розкрийте основні жіночі рольові моделі.
11. Розкрийте основні жіночі рольові моделі.
12. Надайте визначення та розкрийте сутність основних видів гендернорольових конфліктів.

Завдання до практичного заняття:

1. Написати конспект на тему: «Гендерні стереотипи в мові, ЗМІ».
2. Підготувати проект «Гендерні стереотипи в рекламі».
3. Надати визначення поняття «гендерна професійна сегрегація».
4. Надати визначення поняття «гендернорольовий інфантізм».
5. Надати визначення поняття «гендернорольова недостатність».

Завдання до самостійної роботи студентів:

Проаналізувати запропоновану літературу та заповнити таблицю:

Стереотипи про чоловіків			Стереотипи про жінок		
стереотип (не менше 10)	переваги	втрати	стереотип (не менше 10)	переваги	втрати

Список рекомендованої літератури:

Основна література

- 4.Літвінова О. В. Гендерна психологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / О. В. Літвінова. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В.Даля, 2010. – 236 с.
- 5.Олійник Л.М. Статеве виховання у дошкільному закладі та початковій школі : навчально-методичний посібник / Л.М. Олійник. – Миколаїв : МОІППО, 2011. – 128 с.
- 6.Ткалич М.Г. Гендерна психологія : навч. посіб. / М.Г. Ткалич. – К. : Академвидав, 2011. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).

Допоміжна література

10. Араканцева Т.А. Гендерная социализация ребенка в семье: учебное пособие. – М. : НОУ ВПО Московский психолого-социальный институт, 2011. – 138 с.
11. Бендас Т.В. Гендерная психология : Учебное пособие / Т.В. Бендас. – СПб.: Питер, 2006. – 431 с.
12. Гендерная психология. 2-е изд. / Под ред. И. С. Клециной. — СПб.: Питер, 2009. — 496 с.: ил. — (Серия «Практикум»).
13. Говорун Т. Гендерна психологія : навч. посіб. / Т.В. Говорун, О.М. Кікінеджи. – К. : Академія, 2004. – 308 с.
14. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е.П. Ильин. - СПб.: Питер, 2010. – 688 с.
15. Клецина И.С. Гендерная социализация / И.С. Клецина. – СПб.: Изд – во РГПУ им. А.И.Герцена, 1998. – 92 с.
16. Петрова Р.Г. Гендерология и феминология: Учебное пособие / Р.Г. Петрова. – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2010. – 272 с.
17. Степанова Л.Г. Введение в гендерную психологию: курс лекций / Л.Г.Степанова. – М.: МПСУ; Воронеж: МОДЭК, 2012. – 536 с.
18. Шевченко Л.А. Гендерная психология : учебное пособие / Л.А. Шевченко. – Харьков: ООО «МИТ», 2004 - 100 с.

Практикум по гендерной психологии

Порядок работы

Этап 1. Диагностическое анкетирование.

Этап 2. Упражнение «Перевертыши» и групповое обсуждение.

Этап 3. Дискуссия «В каких сферах общество ждет разного поведения от мужчин и женщин?».

Этап 4. Обсуждение понятия «Гендерный стереотип».

Этап 5. Упражнение «Цена стереотипа».

Этап 6. Дискуссия «Кто формирует гендерные стереотипы?».

Этап 7. Дискуссия «Зачем гендерное равенство нужно мужчинам и женщинам?».

Этап 8. Групповая рефлексия «Что ценного и полезного я сегодня узнал(а) о себе?».

Этап 1. Диагностическое анкетирование

Занятие начинается с предложения заполнить диагностическую анкету (см. приложение), цель которой – выявить индивидуальные гендерные представления о «типично женских» и «типично мужских»:

- чертах личности;
- семейных ролях;
- профессиональных ролях (профессиях) мужчин и женщин.

Анкета остается у студентов до окончания занятия. На ее основе организуется следующее задание: обсуждение гендерных представлений участников.

Этап 2. Упражнение «Перевертыши» и групповое обсуждение

На листе бумаги, прикрепленном на доске, яркими маркерами в две колонки записать «типично мужские» и «типично женские» качества, которые зачитываются студентам из заполненных анкет. Как правило, в каждой колонке оказывается от 10 до 30 качеств. Преподаватель обращает внимание аудитории, что это знание взято из опыта участников занятия. Затем предлагает обсудить, какие из перечисленных качеств принадлежат всегда только девочкам и женщинам, а какие – мальчикам и мужчинам. Называя по порядку качества, записанные сначала в первой, а затем во второй колонке, преподаватель просит всех подумать:

- встречались ли в жизни женщины/мужчины с противоположными качествами: добрая(й) – злая(й), умная(й) – глупая(й), сильная(й) – слабая(й), заботливая(й) – эгоистка(т) и т. д.;
- может ли этим же качеством обладать человек другого пола – женщина может быть решительной и твердой? А мужчина – нежным и заботливым?

Аудитория неизбежно приходит к выводу, что явными и бесспорными являются только анатомо-физиологические различия. Все остальное – относительно, различия между людьми одного пола могут превосходить различия между полами. Задача преподавателя – обратить внимание на

относительность и конструируемость представлений, на то, что реальное противоречие и разнообразие социополового поведения людей в жизни недостаточно рефлексивируется и осознается. Общество неосознанно тяготеет к «мифу о том, что женщины и мужчины – два разных мира» и о «врожденных различиях полов». Как правило, после этого упражнения мы даем самое первое, самое легкое определение «гендер – это социальный пол». Даются пояснения, что когда мы говорим о «мужчине и женщине», то имеем в виду биологический пол. Когда мы рассуждаем о «женском и мужском», то имеем в виду социальные характеристики пола. Их принято называть гендерными. В связи с этим преподаватель предлагает студентам проанализировать значение гендерных ожиданий общества для формирования личности.

Этап 3. Дискуссия «В каких сферах общество ждет разного поведения от мужчин и женщин?»

Как правило, студенты говорят о том, что общество ожидает разного поведения от мужчин и женщин в семье при выборе профессий, в отношении к политике, следованию традициям, к армии и войне, к сексу, появлению в СМИ, воспитанию детей и заботе о них, стремлению получить доход и заработать деньги, отношению к внешнему виду, возрасту вступления в брак, возрасту начала половой жизни и др.

Преподаватель организует обсуждение, употребляя вопросы «как вам кажется, почему.», «какой», «как». Задача – обратить внимание на «двойной стандарт» в отношении ожиданий общества относительно поведения мужчин и женщин, социально неограниченное поведение мужчин и контроль над поведением женщин. (В зависимости от ситуации и особенностей аудитории можно ввести понятия сегрегации и дискриминации по полу.) В аудитории, как правило, непременно звучит высказывание относительно «мужских привилегий», объясняемых тем, что «мужчина – добытчик».

Уместно подчеркнуть, что все сведения берутся из социального опыта и наблюдений участников занятия, что высказанные представления достаточно устойчивы и потому определенным образом влияют на людей, заставляют их менять свое поведение, чтобы оправдывать социальные ожидания.

Этап 4. Обсуждение понятия «Гендерный стереотип»

Студентам раздаются материалы (гlossарий) с определениями понятий «социальный стереотип», «гендерный стереотип». Уместно попросить привести примеры стереотипов национальных, возрастных, гендерных (относительно женщин, относительно мужчин), обсудить, откуда они берутся.

После обсуждения мы просим студентов высказать свои мнения относительно целесообразности следования гендерным стереотипам. Мнения, как правило, расходятся. Тогда мы предлагаем проанализировать преимущества и недостатки для мужчин и женщин наиболее распространенного в России представления о гендерных ролях.

Этап 5. Упражнение «Цена стереотипа»

Проанализируем стереотип «мужчина – добытчик, а женщина – хранительница очага». Высказываемые по ходу обсуждения идеи заносятся в таблицу на доске (табл. 1).

Таблица 1. Результаты анализа стереотипа «мужчина – добытчик, а женщина – хранительница очага»

Для мужчины		Для женщины	
выгоды	потери	выгоды	потери

Это упражнение вскрывает мнимость «мужских преимуществ», неожиданно для многих – высокую «цену» гендерного мифа для жизни и здоровья мужчин, а также социальную и личностную неустойчивость, узость жизненного пространства для женщин.

Основной вывод работы на этом этапе может состоять в том, что неосознанное следование традиционным гендерным стереотипам ограничивает самореализацию и жизненное пространство как женщин, так и мужчин, ухудшает качество реальной жизни и даже сокращает ее продолжительность.

Этап 6. Дискуссия «Кто формирует гендерные стереотипы?»

Цель этого задания – сформировать представления об институтах гендерной социализации и гендерных технологиях. Обычно студенты легко устанавливают список факторов гендерной социализации: традиции, культура, религия и церковь, семейное и формальное воспитание, образование и различные образовательные учреждения, «улица», сверстники, значимые взрослые, СМИ, поп–музыка, искусство и литература и др.

Если ситуация и время позволяют, можно дать определения понятий «институт гендерной социализации», «гендерные технологии», «субъекты и факторы гендерной социализации», «гендерная идентичность» и обсудить их.

Этап 7. Дискуссия «Зачем гендерное равенство нужно мужчинам и женщинам?»

Преподаватель просит студентов представить и описать общество, свободное от гендерных стереотипов. Обсуждаются преимущества нового социального порядка для женщин и для мужчин, для развития индивидуальности каждого члена общества и для общества в целом.

Цель этого задания – ориентировать участников семинара на социальное проектирование, неизбежным этапом которого является гендерная экспертиза, развитие критического мышления. Описывая идеальные представления гендерно–сбалансированного общества, студенты выходят за рамки традиционных полоролевых представлений, делают следующий шаг на пути расшатывания собственных стереотипов.

Главным выводом при выполнении этого упражнения является предположение, что в новом обществе будут созданы лучшие условия для самореализации каждого человека, что проблематика гендерного равенства важна как для женщин, так и для мужчин.

Этап 8. Групповая рефлексия «Что ценного и полезного я сегодня узнал(а) о себе?»

Мы предлагаем рефлексивную методику оценки результатов гендерного образования. По нашему мнению, она в большей степени, нежели другие методы, отражает сложные процессы личностных изменений участников, соответствует интерактивному характеру обучения и человеческой потребности в самовыражении. Сдвиги в сознании не могут происходить одномоментно, актуальна проблема «критического срока», накопления и осмысления информации. Тем не менее выражение своих чувств по поводу услышанного на занятии, вербализация возникших вопросов и сомнений способствуют проблематизации опыта участников. Приведем несколько высказываний из рефлексий студенток спецкурса (материалы разных лет).

1. Все время думала – как жаль, что эти знания пришли к нам только сегодня! Я полжизни чувствовала себя «белой вороной», потому что меня возмущало отношение к женщинам как к людям второго сорта, которым в жизни всего нужно меньше, чем мужчинам, и которые обречены только «помогать», «утешать», «прощать» и «терпеть». По крайней мере, теперь я точно знаю, что это «глуки», созданные обществом. А дальше – есть выбор (Анна, студентка 3 курса).

2. У меня полное смятение чувств. Как будто все поставили с ног на голову. Я испытала замешательство, но теперь хочется больше узнать и думать, думать, думать... (Женя, школьный психолог).

3. Когда я впервые услышала слово «гендер», то восприняла его как что–то далекое, не имеющее отношения лично ко мне, но после «перевертыша» я почувствовала себя «голым королем». Все, в чем я была так уверена, совсем не так однозначно. В конечном итоге эта тема глубоко меня затронула. Я подумала, что в нашей семье я часто навязываю сыну образ «мачо», а он совсем другой. Получается, что я ломаю его индивидуальность. Есть над чем поразмыслить (Ольга, учительница).

4. Самое главное событие для меня сегодня – это открытие очевидного: все вокруг нас – конструкт. Разумеется, я не о природе говорю, а о социальных явлениях. Второе открытие – это сила гендерных стереотипов и их влияние на нашу жизнь. Каждая из нас несет за спиной огромный

рюкзак стереотипов. Что теперь с этим делать и как, вот в чем вопрос (Наталья, воспитательница ДОУ).

5. Как бы пропуская через себя все, что сегодня говорилось в аудитории, я ясно увидела, что и в моей жизни оставили свой след гендерные стереотипы (Валентина, воспитательница приюта).

6. Буду стараться избегать (не использовать) стереотипных полоролевых установок в общении, уверенно «пропагандировать» право каждого учащегося на свое (обоснованное) мнение независимо от того, что от него хотят услышать (Елена, психолог школы–интерната).

ВМЕСТО КОНТРОЛЬНЫХ ВОПРОСОВ

Методическая разработка занятия обычно завершается «контрольными вопросами». Предложенный вниманию коллег жанр занятия не предполагает обязательного усвоения понятий, хотя они и вводятся в процессе упражнений. Гораздо важнее ради выполнения миссии дидактического блока организовать процесс «управляемой рефлексии». С этой целью мы предлагаем студентам вечером после занятия выполнить дома творческое задание: написать эссе о своей гендерной идентичности. Мы просим студенток(ов) поразмышлять над вопросами.

1. Каковы ваши собственные представления о женственности и мужественности, о присущих мужчинам и женщинам чертах характера и особенностях поведения?

2. Каковы, как вам кажется, истоки ваших гендерных представлений и идеалов? Какое отношение имеют к ним родители и другие родственники, игрушки и игры вашего детства, одобряемое и запрещаемое в детстве поведение?

3. Как ваши личные гендерные стереотипы проявляются в отношениях с вашими близкими, с вашими детьми, с коллегами по работе?

4. Как вам кажется, кто (или что) сыграл решающую роль в становлении вашей гендерной идентичности? Если можете, определите вашу гендерную идентичность (дайте ей название, опишите модель).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Здравомыслова О., Кугай Н.* Представление о гендере связано с осознанием личности. Суждения, оценки. Мнения российских женщин и мужчин: Проект «Женщина третьего тысячелетия: гражданская и политическая ответственность». – М.: 2005. – 124 с.

2. *Клецина И. С.* Гендерная социализация: Учебное пособие. – СПб.: Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 1998. – 92 с.

3. *Одаренные дети / Пер. с англ. / Общ. ред. Г. В. Бурменской и В. М. Слущкого; Предисл. В. М. Слущкого.* – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.

СПИСОК ДОПОЛНИТЕЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Воронина О. А.* Основы гендерной теории и методологии // Теория и методология гендерных исследований: Курс лекций / Под общ. ред. О. А. Ворониной. – М.: МЦГИ–МВШСЭН, 2000. – 416 с.

2. *Введение в гендерные исследования: Учебное пособие.* – М.: МГУ, 2000. Гл. 1.: Понятие гендера. – 104 с.

3. *Гендер для «чайников»:* Сборник статей. – М.: Звенья, 2006. – 257 с.

4. *Кауфман М.* Фрагменты из книги «Cracking the Armour: Power, Pain and the Lives of Men» (Toronto: Virking, 1993) / Пер. с англ. И. Школьниковой // Гендерная педагогика и тендерное образование в странах постсоветского пространства: Сб. материалов Международной летней школы 2001. – Иваново, 2002. С. 20–50.

5. *Киммел М.* Гендерное общество / Пер. с англ. – М.: РОССПЭН, 2006 – 464 с.

6. *Котлова Т. Б., Рябова Т. Б.* Библиографический обзор исследований по проблемам гендерных стереотипов // Женщина в российском обществе. № 1. 2002. С. 25–33.

7. *Попова Л. В.* Гендерные аспекты самореализации личности: Учебное пособие к спецсеминару. – М.: Прометей, 1996. – 52 с.

8. Словарь гендерных терминов / Под ред. А. А. Денисовой // РОО «Восток—Запад: женские инновационные проекты. – М.: Информация–XXI век, 2002. – 256 с.
9. Шведова Н. А. Просто о сложном: гендерное просвещение. – М.: Антиква, 2002. Ч. 1. С. 823, 131–147.
10. Штылева Л. В. Школьные корни гендерного неравенства российской политики // Международный журнал «Диалог женщин». № 25 (41). 2004. С. 26–30.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Анкета

1. Сейчас одна из самых модных тем ток-шоу на телевидении и радио – что значит быть «настоящей женщиной» или «настоящим мужчиной». Какими, по вашему мнению, качествами должны обладать такие женщины и мужчины?

Быть «настоящей женщиной» — это быть ... (какой?)	Быть «настоящим мужчиной» — это быть ... (каким?)
1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____
4. _____	4. _____
5. _____	5. _____
6. _____	6. _____
_____	_____
_____	_____

2. Возможно, вам приходилось встречаться с выражением «женское счастье». Как вы думаете, что под ним подразумевается? (напишите, пожалуйста)

3. Как вы думаете, существует ли «мужское счастье»? Если «да», то в чем оно заключается? (напишите, пожалуйста)

4. Если существуют по-настоящему «мужские» и «женские» профессии, то приведите, пожалуйста, примеры (до 6 позиций по каждому полу).

Женские профессии	Мужские профессии
1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____
4. _____	4. _____
5. _____	5. _____
6. _____	6. _____

5. В чем, по вашему мнению, заключается разница между девочками и мальчиками?
а) в психическом развитии (внимание, память, речь, мышление)

Девочки	Мальчики
1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____
4. _____	4. _____
5. _____	5. _____
6. _____	6. _____

б) в поведении.

Мать		Отец	
В воспитании дочери	В воспитании сына	В воспитании дочери	В воспитании сына
1. _____	1. _____	1. _____	1. _____
2. _____	2. _____	2. _____	2. _____
3. _____	3. _____	3. _____	3. _____
4. _____	4. _____	4. _____	4. _____
5. _____	5. _____	5. _____	5. _____
6. _____	6. _____	6. _____	6. _____
7. _____	7. _____	7. _____	7. _____

9. Когда вы первый раз услышали о социально–психологической категории «гендер»?

- ◆ сегодня;
- ◆ в этом году;
- ◆ несколько лет назад. Спасибо за работу!

ЗАНЯТИЕ 1. ИГРА «ПУТЕШЕСТВИЕ ПО ПЛАНЕТЕ»

Цели занятия

1. Применение элементов социально–психологического анализа больших групп к изучению гендера.
2. Диагностика представлений студентов о маскулинности и фемининности, выявление распространенных гендерных стереотипов.
3. Диагностика отношения к изменениям существующей гендерной системы.

Оснащение

1. Распечатанные инструкции для каждой группы (см. приложение 1).
2. Листы ватмана формата АЧ.
3. Маркеры разных цветов.
4. Карандаши и фломастеры.
5. Возможно, пластилин и другие материалы для творческой работы.

Порядок работы

Этап 1. Подготовка группы к докладу.

Этап 2. Доклады групп.

Этап 3. Обсуждение.

Мы предлагаем провести занятие с применением проективной техники «Планета», которая в модифицированном виде представляет собой следующее: группу просят представить себе некоторый мир, в нашем случае населенный людьми с мужскими характеристиками. Затем – еще один, в котором бы жили люди только с женскими характеристиками. И наконец, третий, обитатели которого сочетали бы в себе и те и другие качества. Подобное конструирование основывается на проекции собственного переживания маскулинности и фемининности. Эта техника позволяет выделить более глубокое содержательное и эмоциональное наполнение гендерных стереотипов [25, 35].

Предлагаемое занятие может быть частью специального курса по гендерной психологии, но его можно включать и в другие курсы. Так, мы проводили его в рамках курса «Социальная психология».

Этап 1. Подготовка группы к докладу

Для проведения занятия необходимо разделить учащихся на три подгруппы так, чтобы в каждой группе были представители обоих полов. Каждая из них получает свою инструкцию (см. приложение 1) и начинает выполнять задание. Время работы 20–30 минут.

Этап 2. Доклады групп

Каждая группа представляет свой доклад на общей «конференции» (пример см. в приложении 2). На доклад отводится 5–7 минут, затем другие группы могут задать 2–3 вопроса выступавшим. Таким образом, «конференция» длится около 45 минут.

Этап 3. Обсуждение

В заключение можно обсудить возможности взаимодействия этих планет между собой и сделать особый акцент на диалоге третьей планеты со всеми остальными. Время обсуждения 15 минут.

Проведенные занятия выявили, что наибольшее затруднение у неподготовленной аудитории вызывает описание третьей, «гендернонейтральной» планеты. Поэтому нам представляется возможным следующая модификация этого занятия: на этапе вводных лекций «совершить путешествие» только по маскулинной и фемининной планетам, чтобы поговорить о гендерных стереотипах и соответственно проанализировать их вместе со студентами, а позже, когда понятие «гендер» будет достаточно хорошо знакомо студентам, можно «посетить» и гендернонейтральную планету. «Путешествие» по третьей планете может проходить в самом конце курса и быть зачетным, поскольку для ее описания студенты должны будут обратиться к полученным знаниям по гендерной психологии и соответственно использование этих знаний может продемонстрировать успешность усвоения материала. Возможно, на этом занятии стоит разделить аудиторию на несколько подгрупп, чтобы увеличить включенность студентов в выполнение задания и помимо этого получить возможность увидеть и обсудить различные модели «безгендерного» общества.

КОНТРОЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ

Хотя само занятие носит творческий, поисковый характер, нам представляется уместной последующая его рефлексия. Для анализа полученных результатов можно предложить студентам ответить на следующие вопросы.

1. На какие стереотипы вы опирались для описания той или иной планеты? Насколько они распространены в нашем обществе?
2. Как и когда вы сталкивались с этими стереотипами?
3. Насколько они истинны?
4. Почему и как могли появиться в обществе те или иные стереотипы?

Это задание может выполняться в форме групповой дискуссии или индивидуальной домашней работы.

ЗАНЯТИЕ 2. ИГРА «ДИАЛОГ КУЛЬТУР»

Здесь мы предлагаем модификацию одноименной игры, разработанной для тренинга межкультурного взаимодействия для школьников в рамках федеральной целевой программы «Формирование установок толерантного сознания и профилактика экстремизма в российском обществе (2001–2005)» [21, с. 165–169]. В основе описания двух культур, которое мы предлагаем в нашем варианте игры, лежит перечисление ключевых различий между фемининными и маскулинными обществами, эмпирически выявленные Г. Хофстеде [18, с. 215–216].

Предлагаемое занятие может быть частью специального курса по гендерной психологии, но оно будет уместным и в рамках других курсов, например этнопсихологии или социальной психологии.

Цели занятия

1. Знакомство с ценностями, нормами и правилами маскулинных и фемининных культур.
2. Опыт эмоционального принятия, «вживания» в иную культуру.
3. Формирование навыков ведения эффективных переговоров между представителями различных культур.

Оснащение

1. Одно большое помещение или два изолированных, чтобы группы могли работать независимо друг от друга.
2. Распечатанные инструкции для каждой группы (см. приложение 3).
3. Листы ватмана формата АЧ.
4. Маркеры разных цветов.

5. Карандаши и фломастеры.

6. Возможно, пластилин и другие материалы для творческой работы.

Порядок работы

Этап 1. Знакомство групп со «своими» культурами. **Этап 2.** Проведение «Международного фестиваля». **Этап 3.** Переговоры по организации совместного полета на Марс.

Этап 1. Знакомство групп со «своими» культурами

Для проведения занятия необходимо разделить студентов на две смешанные по полу подгруппы. Для лучшего взаимодействия внутри подгруппы желательно, чтобы каждая из них работала в отдельном помещении либо уединялась максимально далеко от другой команды.

Ведущий раздает каждой группе инструкцию, содержащую описание культуры X (или Y) и перечень заданий, которые необходимо выполнить (приложение 3). При этом участники не знают, описание какой культуры получила другая команда.

После того как каждая группа внимательно прочитает описание своей культуры, необходимо будет выполнить задания, приведенные в инструкции: придумать название для своей культуры, почувствовать ее особенности, обсудить нормы, ценности и правила поведения. Кроме того, нужно будет подготовить невербальную презентацию своей культуры на «Международном фестивале» и выбрать делегацию для ведения переговоров по подготовке совместного полета на Марс с представителями другой (сильно отличающейся по многим характеристикам) культуры.

Для выполнения этих заданий понадобятся материалы, указанные в разделе «Оснащение». Время работы 45–50 минут.

Этап 2. Проведение «Международного фестиваля»

На этом этапе работы команды должны представить свои культуры на «Международном фестивале». Важно подчеркнуть, что презентация должна быть невербальной и выступление нельзя комментировать и объяснять словами. Вместо этого следует изобразить ключевые особенности культуры в символическом виде – это могут быть сценки, рисунки, танцы, гербы и эмблемы, пантомимы и другие изобразительные средства.

Команды выступают по очереди. На каждое выступление отводится 5–7 минут.

Этап 3. Переговоры по организации совместного полета на Марс

Сразу хочется отметить, что тема переговоров достаточно абстрактна, что позволить обсудить как можно более широкий круг проблем взаимодействия. Однако можно предложить студентам и более «прикладные» темы – например, проведение совместного научно-исследовательского проекта; организация совместной студенческой конференции или школы; образование совместной общественной организации и т. п. Конечно, в этом случае необходимо будет внести изменения в формулировки вопросов, которые приведены в инструкции для ориентирования команды в задачах переговоров, но содержательно они останутся теми же: мотивация участия, выбор приоритетных задач/проблем, организация взаимодействия и т. д.

Делегации от обеих культур проводят переговоры по организации совместного полета на Марс. В ходе переговоров обсуждаются вопросы, приведенные в инструкции. Остальные участники выступают в роли наблюдателей.

Итогом обсуждения является заключение договора о сотрудничестве либо отказ от него. Возможен и промежуточный результат, при котором команды не достигают согласия, но допускают возможность дальнейших переговоров и вырабатывают повестку дня для последующих этапов.

Время переговоров 15–20 минут.

После завершения этого этапа игры рекомендуется провести групповое обсуждение. Некоторые ориентиры для него представлены в разделе «Контрольные вопросы». Время для обсуждения 15–20 минут. Таким образом, вся игра будет занимать около двух часов (чем больше размер группы, тем больше нужно времени), поэтому имеет смысл проводить ее на сдвоенных парах.

КОНТРОЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ

Для повышения эффективности занятия необходима групповая рефлексия полученного в игре опыта. Для обсуждения в группе мы предлагаем следующие вопросы.

1. Насколько просто было вжиться в нормы и ценности каждой культуры? Они ощущались как близкие, «свои» или «чужие»? Какие особенности культур X и Y представлены в нашей стране?
2. В какой степени особенности презентации отражали специфику культур? Какие трудности возникали при их восприятии и понимании?
3. Как шло обсуждение совместного полета на Марс внутри групп и между ними? Какие возникали трудности и как они разрешались? В чем причины этих трудностей и как их можно преодолеть? Какие способы ведения переговоров позволят обеим сторонам достичь удовлетворения своих интересов?

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Инструкции к игре «Путешествие по планете»

Инструкция 1. «Представьте себе некоторую Солнечную систему, которая состоит из трех планет. Ваш корабль попал в эту систему. Ее необходимо исследовать. Вашей научно–исследовательской группе предстоит высадиться на одной из планет, изучить ее и представить социально–психологический отчет о проделанной работе (пятиминутный доклад на общей конференции). Попав на планету, вы поняли, что все ее жители обладают только мужскими качествами. Вы посетили Маскулинную планету. Опишите ее, пожалуйста, опираясь на предлагаемые ниже пункты.

1. **Природные условия и явления** (атмосфера, климат, количество материков, места, пригодные для жизни, комфорт и т. п.).
2. **Социальные отношения** (уровень развития цивилизации; общество, его структура и законы; основные занятия; вхождение в различные группы; статус, отношение к жителям других планет, отношение к ним других обитателей системы и т. п.).
3. **Материальные характеристики жителей** (статус, уровень жизни, обустроенность быта, обеспеченность).
4. **Межличностные отношения** (наличие близких, интимных отношений; общепринятые формы взаимодействия между близкими людьми; воспитание детей, методы воспитания; жизненный путь ребенка, как ребенок становится полноправным членом данного общества).
5. **Психологические характеристики** (потребности, интересы, преобладающие эмоции; ожидания; отношение и представление о будущем; страхи, т. е. социальные представления об их обществе и т. п.).

Кроме того, вашей группе необходимо представить на суд коллег некоторый «продукт маскулинной культуры». Можно, например, пересказать содержание популярной на планете книги или перечень глав какого–нибудь учебника, или переписать рубрики из распространенного журнала/газеты, или что–нибудь еще».

Инструкция 2. «Представьте себе некоторую Солнечную систему, которая состоит из 3 планет. Ваш корабль попал в эту систему. Ее необходимо исследовать. Вашей научно–исследовательской группе предстоит высадиться на одной из планет, изучить ее и представить социально–психологический отчет о проделанной работе (пятиминутный доклад на общей конференции). Попав на планету, вы поняли, что все ее жители обладают только женскими качествами. Вы посетили Фемининную планету. Опишите ее, пожалуйста, опираясь на предлагаемые ниже пункты.

1. **Природные условия и явления** (атмосфера, климат, количество материков, места, пригодные для жизни, комфорт и т. п.).
2. **Социальные отношения** (уровень развития цивилизации; общество, его структура и законы; основные занятия; вхождение в различные группы; статус, отношение к жителям других планет, отношение к ним других обитателей системы и т. п.).
3. **Материальные характеристики жителей** (статус, уровень жизни, обустроенность быта, обеспеченность).
4. **Межличностные отношения** (наличие близких, интимных отношений; общепринятые формы взаимодействия между близкими людьми; воспитание детей, методы воспитания; жизненный путь ребенка, как ребенок становится полноправным членом данного общества).

5. Психологические характеристики (потребности, интересы, преобладающие эмоции; ожидания; отношение и представление о будущем; страхи, т. е. социальные представления об их обществе и т. п.).

Кроме того, вашей группе необходимо представить на суд коллег некоторый «продукт фемининной культуры». Можно, например, пересказать содержание популярной на планете книги или перечень глав какого-нибудь учебника, или переписать рубрики из распространенного журнала/газеты, или что-нибудь еще».

Инструкция 3. «Представьте себе некоторую Солнечную систему, которая состоит из 3 планет. Ваш корабль попал в эту систему. Ее необходимо исследовать. Вашей научно-исследовательской группе предстоит высадиться на одной из планет, изучить ее и представить социально-психологический отчет о проделанной работе (пятиминутный доклад на общей конференции). Попав на планету, вы поняли, что здесь не существует разделения на «мужское» и «женское», ее жители не понимают подобного разделения. Вы посетили Гендерно-нейтральную планету (возможен вариант – Безгендерную планету). Опишите ее, пожалуйста, опираясь на предлагаемые ниже пункты.

1. Природные условия и явления (атмосфера, климат, количество материков, места, пригодные для жизни, комфорт и т. п.).

2. Социальные отношения (уровень развития цивилизации; общество, его структура и законы; основные занятия; вхождение в различные группы; статус, отношение к жителям других планет, отношение к ним других обитателей системы и т. п.).

3. Материальные характеристики жителей (статус, уровень жизни, обустроенность быта, обеспеченность).

4. Межличностные отношения (наличие близких, интимных отношений; общепринятые формы взаимодействия между близкими людьми; воспитание детей, методы воспитания; жизненный путь ребенка, как ребенок становится полноправным членом данного общества).

5. Психологические характеристики (потребности, интересы, преобладающие эмоции; ожидания; отношение и представление о будущем; страхи, т. е. социальные представления об их обществе и т. п.).

Кроме того, вашей группе необходимо представить на суд коллег некоторый «продукт гендерно-нейтральной культуры». Можно, например, пересказать содержание популярной на планете книги или перечень глав какого-нибудь учебника, или переписать рубрики из распространенного журнала/газеты, или что-нибудь еще».

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Описание студентами Маскулинной планеты^[3]

Атмосфера на планете затуманена, «поэтому мужики не видят баб, им не важна женская привлекательность».^[4] Климат здесь жесткий, тяжелый, следовательно, усилия направлены на выживание. Климат не пригоден для сельского хозяйства, поэтому жители занимаются охотой.

На планете один материк и одна культура. Люди живут в городах, фьордах и кочевых племенах. О комфорте говорить не приходится – условия жизни барачные.

В целом об устройстве общества можно сказать, что здесь реализована утопия Платона «Государство». Основная характеристика государства – тоталитаризм.

Жители планеты занимаются войной (проработкой тактики и стратегии), военными искусствами, изготовлением оружия и работоторговлей. Общество имеет военную иерархию. Здесь имеет значение не пол людей, а лишь их боевые характеристики и заслуги. Мужчины и женщины здесь равны. Институт брака отсутствует, а «интимные отношения общие». Рождающихся детей сначала воспитывают ветераны, а после «жесточкого процесса инициации» ребенок становится полноправным членом общества.

Главным интересом для жителей планеты является война. Основной потребностью – «вымещение агрессии во власти, в силе, в господстве». Важно отметить, что при этом все они сами подчиняются силе. Эти люди, на первый взгляд, ничего не боятся, но если покопаться, то можно обнаружить сильный страх перемен и потери боеспособности.

По отношению к возможным соседям с других планет жители Маскулинной планеты настроены агрессивно и воинственно. Отношение соседей никого не интересует.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

Инструкции к игре «Диалог культур»

Культура X

Вы – представители культуры X с типичными для этого общества ценностями, нормами и образцами поведения. Подробное описание особенностей вашей культуры приведено ниже. Прочитайте, пожалуйста, внимательно и выполните задания, которые приведены в конце.

Общая норма. Господствующие ценности в обществе – материальный успех и прогресс. Важны деньги и вещи. Мужчины должны быть напористыми, честолюбивыми и крутыми. Женщины предполагаются нежными и заботящимися об отношениях. Симпатия к сильным. Большое и быстрое считается красивым. Секс и насилие широко представлены в СМИ.

Преобладающие идеи. Господствующие религии подчеркивают мужские прерогативы. Освобождение женщин означает, что женщины должны быть допущены к позициям, которые раньше занимали только мужчины, но должны продолжать выполнение большей части домашней работы.

В семье. Отцы имеют дело с фактами, а матери – с чувствами. Девочки плачут, мальчики – нет; мальчики должны драться, когда на них нападают, девочки – нет.

В школе. Внимание к лучшему ученику. Неудачи в школе – несчастье. В учителях ценится блеск, представительность. Мальчики и девочки изучают разные предметы.

На работе. Работа является ведущей деятельностью (жить, чтобы работать). Менеджеры должны быть решительными и напористыми. Акцент на справедливости, соревновательности и достигнутых результатах. Разрешение конфликтов путем победы «лучшего».

В политике. Стремятся к достижению идеала общества высоких достижений. Считают, что нужно поддерживать сильных. Строгое, карающее общество. Высший приоритет – поддержание экономического роста. Правительство тратит сравнительно малую часть бюджета на помощь бедным странам и большую – на вооружение. Международные конфликты должны разрешаться путем демонстрации силы или путем борьбы. Сравнительно мало женщин занимают выборные политические должности.

Отношение к сексуальности. Моралистическое отношение к сексуальности. Строгие запреты на открытое обсуждение сексуальных вопросов. Сексологические исследования фиксируют внимание на числах и частотах. Мало распространены внебрачные сожительства. Большая зависимость жены от мужа. Больше различий между сексом и любовью. Норма женской сексуальной пассивности. Секс часто ассоциируется с эксплуатацией партнера. Нетерпимое отношение к мастурбации и гомосексуальности.

После того как вы внимательно прочитали описание своей культуры, **выполните следующие задания.**

1. Дайте имя своей культуре.
2. Обсудите в группе особенности своей культуры, убедитесь, что все ее элементы понятны каждому участнику.
3. Подготовьте презентацию своей культуры на 5–7 минут. Учтите, что во время выступления нельзя комментировать и объяснять особенности своей культуры словами. Попробуйте изобразить ключевые моменты в символическом виде (сценки, рисунки и т. п.).
4. Выберите группу делегатов для ведения переговоров с другой культурой (не более 6 человек).
5. Подготовьтесь к ведению переговоров по организации совместного с другой культурой полета на Марс. Необходимо определить цели этого совместного проекта и его организацию. Попробуйте ответить на следующие вопросы.
 - ◆ Что ваша культура хочет и может получить от совместного полета?
 - ◆ Как будет осуществляться финансирование проекта и будет поделена прибыль?
 - ◆ Как будет организовано взаимодействие в полете и в центре управления?

♦ Что еще вы считаете важным обсудить с другой культурой, прежде чем заключите соглашение о сотрудничестве?

Культура У

Вы – представители культуры У с типичными для этого общества ценностями, нормами и образцами поведения. Подробное описание особенностей вашей культуры приведено ниже. Прочитайте, пожалуйста, внимательно и выполните задания, которые приведены в конце.

Общая норма. Господствующие ценности в обществе – забота о других и стабильность. Важны люди и теплые отношения. Все должны быть скромными. И мужчинам и женщинам позволительно быть нежными и заботиться об отношениях. Симпатия к слабым. Маленькое и медленное считается красивым. Секс и насилие в СМИ запрещены.

Преобладающие идеи. Господствующие религии подчеркивают взаимодополнительность полов. Освобождение женщин означает, что мужчины и женщины должны нести равную нагрузку дома и на работе.

В семье. И отцы и матери имеют дело как с фактами, так и с чувствами. Как мальчики, так и девочки могут плакать, но не должны драться.

В школе. Внимание к среднему ученику. Неудачи в школе не очень существенны. В учителях ценится дружелюбность. Мальчики и девочки изучают одни и те же предметы.

На работе. Работа не является ведущей деятельностью (предпочитают работать, чтобы жить). Менеджеры руководствуются интуицией и стремятся к согласию. Акцент на равенстве, солидарности и качестве трудовой жизни. Разрешение конфликтов путем компромисса и переговоров.

В политике. Стремятся к достижению идеала общества всеобщего благоденствия. Считают, что необходимо помогать нуждающимся. Пер-миссивное, терпимое общество. Высший приоритет – сохранение среды. Правительство тратит сравнительно большую часть бюджета на помощь бедным странам и малую – на вооружение. Международные конфликты должны разрешаться путем переговоров и компромиссов. Сравнительно много женщин занимают выборные политические должности.

Отношение к сексуальности. Спокойное отношение к сексуальности как бытовому явлению. Слабые запреты на открытое обсуждение сексуальных вопросов. Сексологические исследования фиксируют внимание на переживаниях и чувствах. Распространены внебрачные сожительства. Низкая зависимость жены от мужа. Меньше различий между сексом и любовью. Признание женской сексуальной активности. Секс рассматривается как партнерское отношение. Более терпимое отношение к мастурбации и гомосексуальности.

После того как вы внимательно прочитали описание своей культуры, **выполните следующие задания.**

1. Дайте имя своей культуре.
2. Обсудите в группе особенности своей культуры, убедитесь, что все ее элементы понятны каждому участнику.
3. Подготовьте презентацию своей культуры на 5–7 минут. Учтите, что во время выступления нельзя комментировать и объяснять особенности своей культуры словами. Попробуйте изобразить ключевые моменты в символическом виде (сценки, рисунки и т. п.).
4. Выберите группу делегатов для ведения переговоров с другой культурой (не более 6 человек).
5. Подготовьтесь к ведению переговоров по организации совместного с другой культурой полета на Марс. Необходимо определить цели этого совместного проекта и его организацию. Попробуйте ответить на следующие вопросы.

♦ Что ваша культура хочет и может получить от совместного полета?

♦ Как будет осуществляться финансирование проекта и будет поделена прибыль?

♦ Как будет организовано взаимодействие в полете и в центре управления?

♦ Что еще вы считаете важным обсудить с другой культурой, прежде чем заключите соглашение о сотрудничестве?

Гендерный анализ детской литературы

Студентам предлагается разделить на две группы. Каждая группа получает собственное задание. Задания не являются однотипными, что специально предусмотрено. Таким образом, студенты, демонстрируя результаты выполненного задания, дают возможность другим студентам получить новые знания.

Задание

Вариант 1

Из лекции вы знаете, что СМИ являются мощным институтом социализации. Детскую литературу также относят к системе СМИ. Внимательно прочитайте стихотворение. Какие нормы и правила усваивает ребенок из этого стихотворения? Какие гендерные стереотипы транслирует стихотворение? Какие механизмы гендерной социализации, известные вам, могут начать действовать после того, как ребенок прочитал/услышал это стихотворение? Будет ли отличаться восприятие этого стихотворения мальчиками и девочками? Если да, то какую информацию получают мальчики, а какую – девочки?[\[8\]](#)

С. Михалков. «Папа к зеркалу садится»[\[9\]](#)

Папа к зеркалу садится:

– Мне подстричься и побриться! —

Старый мастер все умеет:

Сорок лет стрижет и бреет.

Он из маленького шкапа.

Быстро ножницы достал,

Простыней укутал папу,

Гребень взял, за кресло встал.

Щелкнул ножницами звонко,

Раз–другой взмахнул гребенкой,

От затылка до висков.

Выстриг много волосков.

Расчесал прямой пробор,

Вынул бритвенный прибор.

Зашипело в чашке мыло,

Чтобы бритва чище брила.

Фыркнул весело флакон.

С надписью «Одеколон».

Рядом девочку стригут,

Два ручья из глаз бегут.

Плачет глупая девчонка,

Слезы виснут на носу —

Парикмахер под гребенку.

Режет рыжую косу.

Если стричься решено,

Плакать глупо и смешно!

Вариант 2

Вам предлагаются цитаты из произведения Н. Носова «Незнайка в Солнечном городе».[\[10\]](#) Ознакомьтесь с цитатами и заполните табл. 1. Напротив каждой цитаты в столбце «комментарии к цитате» запишите свои суждения относительно того, какую информацию несет данная цитата. Какие гендерные стереотипы, гендерные роли, гендерные нормы транслируют эти высказывания автора? Какие модели поведения предлагаются читателю? Что усваивают мальчики и девочки?

Таблица 1. Схема гендерного анализа литературного произведения

№ п/п	Цитата	Комментарий к цитате
1	Жил он в Цветочном городе, на улице Колокольчиков, вместе со своими друзьями Знайкой, Торопыжкой, Растеряжкой, механиками Винтиком и Шпунтиком, музыкантом Гуслей, художником Тюбиком, доктором Пилюлькиным и многими другими	
2	— Что ты, что ты! — замахаала руками Кнопочка. — Ты ведь знаешь, я такая трусиха, что повстречайся мне сейчас волшебник, так я, наверно, и слова не скажу от страха. А вот ты, наверно, смог бы поговорить с волшебником, потому что ты очень храбрый. — Конечно, я храбрый, — подтвердил Незнайка. — Только мне почему-то до сих пор еще ни один волшебник не встретился	

3	Незнайка и Пестренький сидели за столом завернутые в одеяла, так как их одежду Кнопочка выстирала и развесила для просушки	
4	Вдруг одна модница говорит: «Мне это платье не нравится, потому что все смотрят не на меня, а на картинки на моем платье». И что бы вы думали? На другой день платье вышло из моды, и пришлось нам в спешном порядке другую материю придумывать	
5	Архитектор, инженер, милиционер — малыши. Конструктор одежды, администратор в гостинице, уборщица — малышка	

Варианты выполненного студентами задания

Задание

Вариант 1

Стихотворение демонстрирует, что мальчики должны равняться на папу (не плакать, не бояться). Папа (мужчина) совершенно спокоен (как и подобает мужчине), а в противовес ему девочка плачет. Автор сообщает нам, что «девчонка глупая», следовательно, папа–мужчина – умный. Дети еще раз получают информацию о том, что мужчины умнее женщин и что взрослые умнее детей. Мальчики будут идентифицировать себя с папой (идентификация – механизм социализации), а девочки – с глупой девчонкой. Мальчики усвоят, что им ни в коем случае нельзя плакать, а девочки, напротив, понимают, что им плакать можно. Но в этом стихотворении есть и положительные моменты. Профессия парикмахера сейчас относится к традиционно женским профессиям. А здесь мы видим парикмахера–мужчину. Если родители будут внимательны, если они обсудят с детьми вопрос о том, что плакать могут как девочки, так и мальчики, что мама тоже не боится стричься, что есть парикмахеры–мужчины и парикмахеры–женщины (так же как и в других профессиях), то дети в процессе гендерной социализации усвоят различные модели.

Вариант 2

1. Малыши и малышки жили в разных домах. Из книги «Незнайка и его друзья» мы помним, что малыши были неаккуратными, а малышки, напротив, старательно вели хозяйство, украшали свой дом. Книга показывает, что малыши и малышки – люди разных миров.

2. Незнайка такой же трусишка, как и Кнопочка, но боится в этом признаться, так как малышам непозволительно быть трусами (это гендерный стереотип: мужчины должны быть храбрыми). Прочитав этот отрывок, мальчики понимают, что только девочкам можно быть трусихами. А мальчики, даже если они боятся, должны скрывать свои чувства. Девочкам же не стыдно признаться в своих страхах, что и делает Кнопочка. Читая этот отрывок, дети в процессе гендерной социализации усваивают полотипичные образцы поведения (что можно и что нельзя делать мальчикам и девочкам).

3. Незнайка и Пестренький могли бы и сами постирать свою одежду, но за них это сделала Кнопочка. Детям показывается, что девочки должны заботиться о мальчиках, что они должны уметь стирать. Возможно, что Незнайка и Пестренький и не умеют этого делать, ведь за них это сделают малышки (в данном случае – Кнопочка). В отрывке нет ничего негативного. Автор не

порицает малышей за то, что они пользуются трудом малышки, за то, что не умеют или не хотят делать «женскую» работу.

4. Модница–малышка. Показывается, что именно женщинам свойственно модничать. И хотя автор немного осуждающе относится к малышке–моднице, все–таки понятно, что женщине это свойственно, в то время как для мужчины такое поведение не является адекватным.

5. Также автор представляет диапазон профессий, которые подходят малышам и малышкам. Дети понимают, что малышка–милиционер – нонсенс, потому что милиционер должен быть смелым и храбрым, а малышки трусливы (см. выше). Профессии делятся на мужские и женские, но женские профессии менее статусные, связаны со сферой услуг (уборщица, администратор), в то время как мужские связаны с риском, созиданием.

Примерные тексты для пробного гендерного анализа

1. Э. Успенский. «Если был бы я девчонкой...»

Если был бы я девчонкой, —

Я бы время не терял!

Я б на улице не прыгал,

Я б рубашки постирал.

Я бы вымыл в кухне пол,

Я бы в комнате подмел,

Перемыл бы чашки, ложки,

Сам начистил бы картошки,

Все свои игрушки сам.

Я б расставил по местам!

2. С. Аксаков. «Аленький цветочек»

И говорит отцу дочь меньшая, любимая: «Не плачь, не тоскуй, государь мой батюшка родимый, зверя лесного, чуда морского я не испуга–юся, буду служить ему верою и правдою, исполнять его волю господскую, а может, он надо мной и сжалится».

3. С. Михалков. «Быль для детей»

Люди празднуют Победу!

Весть летит во все концы:

С фронта едут, едут, едут.

Наши братья и отцы!

...И смешались на платформах.

С шумной радостной толпой:

Сыновья в военных формах,

И мужья в военных формах,

И отцы в военных формах,

Что с войны пришли домой.

4. А. С. Пушкин. «Сказка о царе Салтане...»

Три девицы под окном.

Пряли поздно вечерком.

«Кабы я была царица, —

Говорит одна девица, —

То на весь крещеный мир.

Приготовила б я пир».

«Кабы я была царица, —

Говорит ее сестрица, —

То на весь бы мир одна.

Наткала я полотна».

«Кабы я была царица, —

Третья молвила сестрица, —

Я б для батюшки–царя Родила богатыря».

Только вымолвить успела,

Дверь тихонько закрипела,
И в светлицу входит царь,
Стороны той государь.
Во все время разговора.
Он стоял позадь забора;
Речь последней по всему.
Полюбилася ему.
«Здравствуй, красная девица, —
Говорит он, — будь царица.
И роди богатыря.
Мне к исходу сентября...»

Этап 3. Подготовка текста «Гендерная автобиография»

Цель гендерной автобиографии:

- проследить развитие собственной гендерной идентичности на примере условий своей гендерной социализации;
- выделить механизмы и способы, при помощи которых осуществляется конструирование гендерной идентичности.

Гендерная автобиография – средство изучения становления и развития гендерной идентичности. Как способ саморефлексии, она направлена на реконструкцию индивидуального социального опыта. В процессе написания гендерной автобиографии человек может осознать характеристики своей гендерной идентичности, а также пути и способы их формирования.

Инструкция: «Вспомните свое раннее детство и школьные годы. Вспомните отношение к себе как представителю определенного пола ваших родителей, родственников, учителей. На основе воспоминаний напишите свою гендерную автобиографию, опираясь на предложенный план» (*примечание:* за основу взят план гендерной автобиографии, приводимый в работе «Пол женщины» [8, с. 111]).

Гендерная автобиография

1. С какого возраста вы себя помните? Когда вы впервые почувствовали различия между мальчиками и девочками, мужчинами и женщинами? Когда вы заметили разное отношение взрослых к мальчикам и девочкам?
2. С кем вы предпочитали играть в возрасте 5–8 лет? Помните ли вы свои любимые игрушки? Кто были любимыми сказочными героями и героями мультфильмов? Любимые игры: подвижные или спокойные, групповые или одиночные? Какова была ваша одежда и внешний вид в раннем детстве, в младших классах, в подростковом возрасте?
3. Что вам говорили в детстве, какой должна быть девочка, каким должен быть мальчик? Как вам давали понять, какого поведения от вас, как от мальчика или девочки, ждут окружающие?
4. Гендерные процессы в школе. Поведенческие модели, насаждаемые учителями: различались ли они для мальчиков и девочек? Отношение учителей к успеваемости и дисциплине мальчиков и девочек – было ли оно различным?
5. Вспомните какие-либо обстоятельства вашего детства, когда вы усвоили те или иные представления о различии гендерных ролей. В каком возрасте это происходило?
6. Отношения с родителями. Кто из родителей был вам ближе в дошкольном, младшем школьном, подростковом и юношеском возрасте? Какие правила отношений между представителями разного пола существовали в вашей семье? Каким моделям отношений вы стараетесь следовать?
7. Какие качества вы больше всего цените в мужчинах, какие – в женщинах? Почему? Считаете ли вы, что женщины и мужчины страдают от гендерных стереотипов и норм, распространенных в обществе?
8. Кто (или что), по вашему мнению, в большей мере повлиял на сложившиеся у вас гендерные взгляды и представления?

9. Выделите наиболее часто встречающиеся механизмы, приемы, способы, используемые окружающими для формирования вашей идентичности и ваших гендерных представлений.

Анализ и обобщение результатов, представленных в текстах гендерных автобиографий студентов, преподаватель может проводить по следующим направлениям:

- систематизация и выделение наиболее часто встречающихся механизмов и способов, определяющих характеристики гендерной идентичности;
- систематизация гендерных представлений студентов.

Этап 1. «Терминологическая разминка»

Основная задача данного этапа – активизировать студентов, настроить их на интенсивную интеллектуальную работу, а также помочь вспомнить содержание основных понятий, относящихся к рассматриваемой теме.

Для выполнения задания студентов необходимо разделить на две группы; удобнее всего сделать это по «территориальному» принципу, предложив объединиться в одну группу студентам, сидящим за соседними партами. Каждой группе студентов предлагается карточка с написанными пятью терминами, относящимися к теме «гендерная идентичность». Образцы карточек представлены в приложении. Карточки у групп различны, студенты каждой группы не должны знать, какие именно термины написаны на карточке другой группы. В течение 57 минут каждая группа составляет определения каждого из предложенных понятий. После завершения подготовительного этапа группы по очереди зачитывают друг другу получившиеся определения, не называя сам определяемый термин; вторая группа должна отгадать, какой именно термин определяется.

Задача преподавателя – поддерживать максимальный темп выполнения задания и определенный эмоциональный настрой, следя за корректностью используемых определений, но все же не пускаясь в чрезмерно длинные комментарии. Примеры возможных определений также приведены в приложении.

Этап 2. Составление «блок–схемы» из основных понятий, относящихся к теме «Гендерная идентичность»

Задача данного этапа – развитие навыков анализа и структурирования научных категорий, относящихся к данной предметной области.

Для выполнения задания студенты разбиваются на группы по 4–6 человек. Если на занятии присутствует небольшое количество студентов, состав групп можно оставить тем же, что и при выполнении первого задания. Преподаватель зачитывает перечень терминов, использованных в «Терминологической разминке»: социальная идентичность, гендерная идентичность, пол, гендер, сексуальность, гендерная роль, гендерные стереотипы, гендерные предпочтения, маскулинность, фемининность. Задача студентов – составить графическую схему, показывающую связь этих понятий и соотношение между ними. Можно использовать любые геометрические фигуры и символы (стрелочки, фигурные скобки, кружки, квадратики и т. п.).

Иногда задача кажется студентам слишком сложной и первоначально вызывает определенный протест. Здесь важно отметить, что задание носит творческий характер и не имеет однозначно единственно правильного решения. Можно разрешить студентам, если они сочтут нужным, привлекать и другие понятия, но все термины, предложенные преподавателем, обязательно должны быть включены в схему.

Каждая группа студентов разрабатывает свой вариант схемы в течение примерно 15 минут, затем представитель от каждой группы изображает получившийся вариант на доске или ватмане. Когда все схемы будут готовы, каждая группа проводит презентацию своей схемы, объясняя ее и обосновывая. После завершения презентации члены других групп задают вопросы. Данная дискуссия – очень важный этап работы, поэтому преподавателю нужно быть готовым принимать в ней активное участие. Прежде всего, очень важно следить за тем, чтобы звучали именно конструктивные вопросы, на которые можно отвечать, а не просто бессодержательная критика. После того как все схемы будут представлены, преподаватель может их прокомментировать. Но, на наш взгляд, следует делать это осторожно, постаравшись отметить сильные и слабые стороны

каждого рисунка, и попробовать избежать соблазна предложить студентам «окончательно правильный» вариант.

Этап 3. Выполнение упражнения «Гендерная автобиография»

Данное упражнение необходимо для того, чтобы помочь студентам наполнить изучаемый академический материал личностным смыслом, что позволяет закрепить и эмоционально обогатить получаемые знания.

Перед началом работы нужно обсудить со студентами проблему формирования гендерной идентичности. Для структурирования дискуссии преподаватель может задавать следующие вопросы.

1. Когда начинает формироваться гендерная идентичность?
2. Когда ребенок начинает понимать, какого он пола?
3. Чем отличается гендерная идентичность двухлетнего и четырехлетнего ребенка?
4. Когда примерно формируется представление о необратимости половой принадлежности?
5. Что происходит с гендерной идентичностью в подростковом возрасте?
6. Кто и что влияет на формирование и развитие гендерной идентичности у ребенка и у взрослого?

Затем студентам предлагается подумать, как эти общие закономерности нашли отражение в их собственном жизненном опыте. Для этого студенты разбиваются на пары и выполняют следующее задание: «Расскажите своему партнеру о своем становлении как женщины (мужчины)». Им предлагается вспомнить какие-то конкретные события, высказывания, переживания, оказавшие влияние на формирование их гендерной идентичности. Для выполнения задания отводится 20 минут (по 10 минут для каждого). После завершения работы в парах желающим предлагается кратко рассказать о своих основных выводах и открытиях. Необходимо отметить, что для выполнения данного упражнения особенно важна безопасная, доброжелательная атмосфера.

КОНТРОЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ

1. Что такое гендерная идентичность?
2. Как соотносятся понятия «социальная идентичность» и «гендерная идентичность»?
3. Какова структура гендерной идентичности?
4. Какие основные этапы формирования гендерной идентичности можно выделить?
5. Какова роль основных институтов социализации в формировании гендерной идентичности?

ПРИЛОЖЕНИЕ

Образцы карточек для «Терминологической разминки»

Карточка 1

Дайте определения следующим понятиям:

- гендерные предпочтения;
- пол;
- маскулинность;
- сексуальность;
- социальная идентичность.

Карточка 2

Дайте определения следующим понятиям:

- гендер;
- гендерные стереотипы;
- фемининность;
- гендерная идентичность;
- гендерная роль.

Определения понятий, используемых в «Терминологической разминке»

Гендер – деятельность по организации ситуативного поведения в свете нормативных представлений об аттитюдах и действиях, соответствующих категории принадлежности по полу [9].

Гендерная идентичность – это аспект самосознания, описывающий переживание человеком себя как представителя определенного пола [3].

Гендерная роль – разделение труда, прав и обязанностей в соответствии с полом [8].

Гендерные предпочтения – отражение желаемой половой идентичности [3].

Гендерные стереотипы – стандартизированные представления о моделях поведения и чертах характера, соответствующие понятиям «мужское» и «женское» [2].

Маскулинность – нормативные представления о соматических, психических и поведенческих свойствах, характерных для мужчин [3].

Пол – биологическая категория, описывающая анатомические, гормональные и физиологические особенности мужчин и женщин.

Сексуальность – биологически укорененный внутренний инстинкт или импульс, сексуальная ориентация индивида (гомосексуальность, гетеросексуальность) или сексуальная идентичность [11].

Социальная идентичность – те компоненты Я человека, которые переживаются им на уровне осознания принадлежности к какой-либо группе [14].

Фемининность – нормативные представления о соматических, психических и поведенческих свойствах, характерных для женщин

Этап 1. Сочинение «Конфликт на работе».

Этап 2. Обработка результатов сочинения.

Этап 3. Обсуждение результатов.

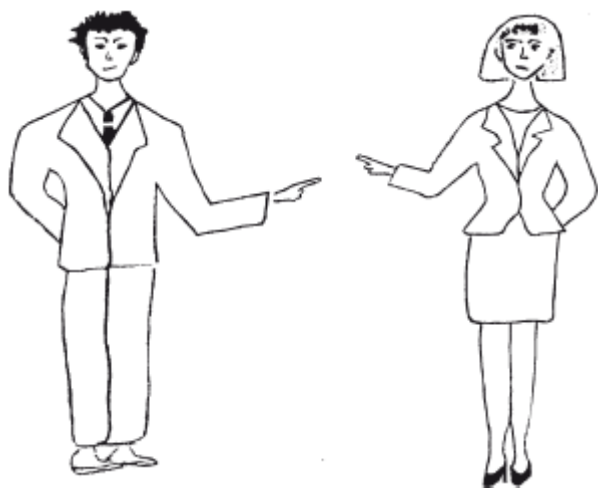
Этап 4. Информационное сообщение преподавателя.

Этап 5. Сюжетно-ролевая игра «Собеседование».

Этап 6. Обсуждение результатов.

Этап 1. Сочинение «Конфликт на работе»

Инструкция: «Перед вами схематичный рисунок женщины и мужчины. В течение 15–20 минут постарайтесь на отдельном листке описать этот конфликт так, как вы его представляете. Это может быть вымышленная или реальная история, в процессе описания которой вы имеете право давать имена, характеристики и высказывания персонажам, излагать сюжет в таком виде и до такой степени, как сочтете возможным».

Конфликт на работе.

Этап 2. Обработка результатов сочинения

После завершения работы над составлением сочинения студентам предлагается проанализировать собственное сочинение по степени выраженности следующих критериев:

- социальный статус (позиция) персонажей;
- характеристики;
- отношения (контекст) между персонажами;
- причина конфликта (мотивы персонажей);
- разрешение конфликта (итог).

Результаты подсчетов по каждому пункту плана заносятся в протокол исследования (табл. 1).

Таблица 1. Протокол исследования: проективное сочинение «Конфликт на работе»

Критерий анализа	Качественный показатель (варианты ответов)	Количественный показатель (отметка о наличии)
1. Социальный статус	Равный статус	
	Подчиненный — мужчина	
	Подчиненная — женщина	
2. Характеристики	<i>Варианты описания «Женщины»</i>	
	Внешность, одежда	
	Образование	

	Профессионализм	
	Личные качества	
	Семейное положение	
	Другое...	
	<i>Варианты описания «Мужчины»</i>	
	Внешность, одежда	
	Образование	
	Профессионализм	
	Личные качества	
	Семейное положение	
	Другое...	
	3. Отношения	Конкуренция
Нападение, борьба		
Флирт		
Психологическая зависимость		
Другое...		
4. Причина конфликта	Разная информированность	
	Профессиональные качества	
	Гендерные установки	
	Поведение	
	Другое...	
5. Разрешение конфликта	Урегулирован женщиной	
	Урегулирован мужчиной	
	Урегулирован третьим лицом	
	Не завершен	

Примеры сочинения и заполнения протокола анализа сочинения приведены в приложении.

Этап 3. Обсуждение результатов

После заполнения протокола участники занятия обсуждают в микрогруппах по 4–5 человек полученные результаты по следующим позициям:

- доминирующие тенденции в описании ситуации и персонажей;
- степень выраженности гендерных установок в описании конфликта.

Затем рекомендуется обсудить полученные результаты и возникшие в ходе работы над сочинениями вопросы в общей группе. В конце обсуждения преподавателю предлагается обратить внимание участников на то, как соотносятся особенности описания конфликта в сочинениях участников с выявленным гендерным стереотипом (см. занятие «Исследование гендерной идентичности и гендерных стереотипов личности»). Здесь могут быть отражены следующие связи:

- перенос (проекция) самоописания на описание персонажей;
- степень выраженности (больше/меньше) гендерных стереотипов в различных заданиях;
- приоритеты (иерархия) в самоописаниях и описаниях персонажей, их отношениях, статусе, причине и способе решения конфликта.

В ходе обсуждения результатов задания участники часто обращаются к конкретному опыту и охотно описывают реальные случаи из собственной жизни или жизни знакомых им людей. В этом случае можно обсудить вопрос о том, насколько типичны или часто встречаются описываемые

ситуации. Участников нужно попросить сделать общий вывод о том, можно ли сказать, что в описаниях проявились гендерные предубеждения.

Этап 4. Информационное сообщение преподавателя

Преподавателю рекомендуется сделать небольшое информационное сообщение о дискриминации по признаку пола.

Текст сообщения

Гендер – это социально–психологический конструкт, отражающий сущность, механизм и специфику формирования маскулинности и фемининности в обществе. Гендер – это социально–психологическое измерение, фиксирующее специфику социально–психологических отношений, и укорененное в культуре. В нем есть элементы устойчивости и элементы изменчивости. В каждом обществе, особенно многокультурном и многонациональном, необходимо иметь в виду гендерное разнообразие. Это означает, что предписания, соответствующие мужественности и женственности, их исполнение могут быть различными для разных поколений, разных этнокультурных и религиозных групп, разных слоев общества. Предписания относительно поведения, связанного с гендерными ролями, особенно очевидны в половом разделении труда на мужской и женский, часто связанном и с дискриминацией по половому признаку.

Дискриминация по половому признаку – это практика, посредством которой одному полу отдается предпочтение по сравнению с другим.

В большинстве обществ это рассматривается как дискриминация, благоприятствующая мужчинам в ущерб женщинам. Дискриминация проявляется в таких областях, как занятость, политическая и религиозная карьера, обеспечение жильем, социальная политика, право на собственность в гражданском и уголовном праве.

Изучение особенностей дискриминации наиболее разработано в рамках экономического анализа гендерного разделения труда. Основное внимание здесь сосредоточено на изучении механизмов, трансформирующих мотивы наемных работников и работодателей в конкретные социально–экономические различия между полами на рынке.

Различают несколько видов дискриминации: в оплате труда; при найме на работу; при сокращении персонала; при продвижении в должности; в повышении квалификации.

Ключевым вопросом при экономическом анализе дискриминации является объяснение причин ее возникновения и механизмов поддержания. К настоящему времени наиболее разработано в этом отношении неоклассическое направление экономической мысли, в котором выделяются три базовых подхода, объясняющих происхождение и сущность дискриминации:

- дискриминация на уровне предпочтений (дискриминация женщин со стороны работодателя, потребителя, коллег);
- статистическая дискриминация, основанная на «статистическом предубеждении» работодателей, распространяющих на отдельных женщин свойства и характеристики, которые они считают присущими всем представительницам данного пола;
- дискриминация, обусловленная монопольной структурой рынка труда [9, с. 126–127].

Таким образом, даже в области экономического анализа видов и причин дискриминации по признаку пола обнаруживается социально–психологический механизм поддержания неравенства, а именно – влияние субъективных установок и предубеждений людей на поведение. Наиболее остро проявляясь в ситуациях, где открыто сталкиваются интересы различных гендерных групп, предубеждения не всегда бывают осознанными, но могут быть исследованы различными способами.

Этап 5. Сюжетно–ролевая игра «Собеседование»

Участникам предлагается разыграть сюжет на тему «Собеседование», в котором проявляется какой–либо вид дискриминации.

Возможные сюжеты

Сюжет 1. Дискриминация в ситуации приема на работу. Роль руководителя (мужчины). Во время собеседования при приеме на работу работодатель сообщает девушке, претендующей на вакансию, что ее кандидатура отклоняется, так как должность начальника отдела, на которую объявлен конкурс, должна быть занята мужчиной. В представлениях работодателя молодая

девушка (25 лет), не замужем, даже с хорошим образованием и опытом работы по специальности не может справиться с работой руководителя. Кроме этого, работодатель опасается, что она выйдет замуж и уйдет в декрет, что экономически невыгодно организации.

Роль кандидата на вакансию (женщины). В такой ситуации собеседования участница выстраивает свой ответ, опираясь на собственный опыт, систему представлений и желание разрешить ситуацию в свою пользу. В процессе собеседования она пытается изменить предубеждение работодателя.

Сюжет 2. Дискриминация в ситуации продвижения в должности. Роль руководителя (мужчины). Он вызывает подчиненного (женщину), потенциального кандидата на должность заместителя. Он сообщает ей, что отклоняет ее кандидатуру, так как считает, что она не справится с обязанностями управленца, потому что женщинам не свойственно логическое мышление, сдержанность. Кроме этого, руководитель считает, что новая должность потребует посвящать больше времени работе, что затруднит выполнение семейных обязанностей для женщины.

Роль подчиненного (женщины). В такой ситуации собеседования участница выстраивает свой ответ, опираясь на собственный опыт, систему представлений и желание разрешить ситуацию в свою пользу.

Сюжет 3. Дискриминация в ситуации повышения квалификации. Роль руководителя (мужчины). Он отказывает подчиненной (женщине) в оплате курсов повышения квалификации, но собирается оплатить их другому сотруднику – мужчине.

Роль подчиненного (женщины). В такой ситуации собеседования участница выстраивает свой ответ, опираясь на собственный опыт, систему представлений и желание разрешить ситуацию в свою пользу. Она пытается выяснить причины отказа, так как знает, что вместо нее оплата за курсы будет произведена другому сотруднику – мужчине.

Сюжеты даны схематично, поэтому студенты, вызвавшиеся играть участников собеседования, сами предлагают конкретные черты организации и персонажей. Ролевая игра обычно проходит в оживленной форме, и участники проявляют свои творческие способности.

До начала проигрывания каждого сюжета участники получают небольшие листочки, на которых написано содержание их роли, и 2–3 минуты обсуждают их: придумывают место и время, где протекают события; дают имена персонажам; обсуждают итог собеседования.

Желательно ввести ограничение по времени на разыгрывание сюжета – не более 15–20 минут. На усмотрение ведущего занятия или по решению группы могут быть разыграны не все сюжеты или добавлены сюжеты, предложенные самой группой.

Этап 6. Обсуждение результатов

После разыгрывания сюжетов проводится обсуждение в группе, где каждый участник занятия, включая игравших роли, говорит о собственных впечатлениях, опираясь на следующие вопросы.

1. Насколько типичными/нетипичными показались вам сюжеты, изображающие ситуации принятия кадровых решений?
2. Какие гендерные предубеждения проявились в высказываниях, позиции или поведении руководителя и подчиненных?
3. Кому вы симпатизировали, к кому почувствовали неприязнь в ходе разыгрывания сюжета?
4. Проявились ли в восприятии сюжета ваши гендерные установки?

КОНТРОЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ

1. Как понимается установка в социальной психологии и из каких компонентов она состоит?
2. В чем заключается существенное отличие между стереотипом и предубеждением?
3. Перечислите несколько возможных гендерных предубеждений.
4. Что такое дискриминация по признаку пола? Перечислите ее виды.
5. Как гендерные предубеждения могут проявляться и поддерживать дискриминацию по признаку пола?

ПРИЛОЖЕНИЕ

Сочинение «Конфликт на работе» респондентки А., 20 лет, студентки отделения социальной работы

На рисунке два сотрудника крупной фирмы, занимающейся продажей нефти за границу. Мужчина и женщина – сотрудники одного отдела. Они равны по должности и хорошие профессионалы. Они давно не ладят друг с другом. Женщина считает, что мужчина слишком самоуверен, но ленив и только благодаря благосклонности начальства достигает статуса на фирме. Мужчине женщина симпатична как женщина, но сильно раздражает из-за своей активности и стремления ни в чем не уступать другим.

Им поручено одно дело, и они пытаются договориться о том, кто какой участок работы будет выполнять. Мужчина настаивает на том, что переговоры с заказчиком должен вести он, а женщине следует выполнить часть работы по сбору информации и подготовке документации. Женщина против этого и предлагает другой вариант. Ни женщина, ни мужчина не хотят уступить друг другу. Каждый уверен, что именно его/ее вариант распределения обязанностей наиболее эффективен.

Они злятся друг на друга, и взгляд мужчины говорит: «Ах, эти глупые женщины! Если они что-то вбили себе в голову, то это надолго». Женщина думает: «Он всегда устраивает все так, чтобы я делала самую скучную и посредственную работу, а последний этап оставляет за собой» (табл. 2).

Таблица 2. Результаты анализа проективного сочинения

Критерии анализа	Качественный показатель (варианты ответов)	Количественный показатель (отметка о наличии)
1. Социальный статус	Равный статус	–
	Подчиненный — мужчина	–
	Подчиненная — женщина	
2. Характеристики	<i>Варианты описания «Женщины»</i>	
	Внешность, одежда	Не указаны
	Образование	Не указано
	Профессионализм	Профессионализм
	Личные качества	Активна, умна
	Семейное положение	Не указано
	Другое...	
	<i>Варианты описания «Мужчины»</i>	
	Внешность, одежда	Не указаны
	Образование	Не указано
	Профессионализм	Профессионализм
	Личные качества	Самоуверен, ленив, пользуется поддержкой начальства
	Семейное положение	Не указано
	Другое...	
3. Отношения	Конкуренция	Конкуренция
	Нападения, борьба	–
	Флирт	–
	Психологическая зависимость	–
	Другое...	–
4. Причина конфликта	Разная информированность	–
	Профессиональные качества	–
	Гендерные установки	–
	Поведение	–
	Другое...	Личная неприязнь, связанная с гендерными установками у мужчины и негативным прошлым опытом у женщины
5. Разрешение конфликта	Урегулирован женщиной	–
	Урегулирован мужчиной	–
	Урегулирован третьим лицом	–
	Не завершен	Не завершен

Вывод к табл. 2. Участники конфликта действуют как равные профессионалы, но мужчина имеет более стереотипные взгляды на поведение женщины. Женщина обесценивает поведение мужчины, опираясь не на свои гендерные стереотипы, а на личный прошлый негативный опыт общения с данным коллегой.

